

บทที่ 2

เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ความสัมพันธ์ระหว่างบทบาทของการเป็นมารดาวัยรุ่นกับการดำรงไว้ซึ่งบทบาทของการเป็นมารดานั้นเกี่ยวข้องกับปัจจัยต่าง ๆ หลายประการ ในการทบทวนเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องครั้งนี้ ผู้วิจัยได้ทบทวนและเรียบเรียงในหัวข้อที่เกี่ยวข้องตามลำดับดังนี้

1. ลักษณะพัฒนาการของวัยรุ่นและการเป็นมารดาวัยรุ่น
2. การสนับสนุนทางสังคมตามแนวคิดของเซฟเฟอร์
3. แนวคิดการดำรงบทบาทมารดา
4. การดำรงบทบาทของมารดาในระยะแรกของมารดาวัยรุ่น
5. ปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับการดำรงบทบาทมารดา

ลักษณะพัฒนาการของวัยรุ่นและการเป็นมารดาวัยรุ่น

คำว่า “วัยรุ่น” ในภาษาอังกฤษใช้คำว่า “Adolescence” มาจากคำกริยาจากละตินว่า “Adolescere” ซึ่งหมายถึง “การก้าวไปสู่วุฒิภาวะ” (To Grow into Maturity)

ความหมายของคำว่า “วัยรุ่น” ได้มีผู้ให้คำนิยามและคำจำกัดความไว้หลายทาง เช่น องค์การอนามัยโลก (WHO) ได้ให้ความหมายของวัยรุ่นไว้ 3 ลักษณะ คือ

1. มีพัฒนาการทางร่างกายตั้งแต่เริ่มมีการเปลี่ยนแปลงของอวัยวะเพศไปจนกระทั่งมีวุฒิภาวะทางเพศอย่างสมบูรณ์
2. มีพัฒนาการด้านจิตใจ โดยมีการเปลี่ยนแปลงจากเด็กเป็นผู้ใหญ่มีการเปลี่ยนแปลงทางสังคม

อายุโดยประมาณ คือ เด็กหญิง ระหว่างอายุ 10 - 20 ปี และเด็กชายระหว่างอายุ 12 - 22 ปี เนื่องจากช่วงวัยดังกล่าวค่อนข้างยาว ทางกรมแพทย์และจิตวิทยาพัฒนาการจึงแบ่งช่วงดังกล่าวออกเป็น 2 - 3 ระยะ (แล้วแต่หลักเกณฑ์ของผู้เชี่ยวชาญ) เนื่องจากระยะต้นกับระยะปลายของวัยเด็กจะมีการเจริญเติบโต ทั้งกายและจิตใจ อารมณ์ แตกต่างกันมาก ในที่นี้จะแบ่งเป็น 3 ระยะ คือ

1. วัยรุ่นตอนต้น เด็กผู้หญิงอยู่ในช่วงอายุ 10 - 14 ปี เด็กผู้ชายอยู่ในช่วงอายุ 12 - 16 ปี
2. วัยรุ่นตอนกลาง เด็กผู้หญิงอยู่ในช่วง 14 - 18 ปี เด็กผู้ชายในช่วงอายุ 16 - 20 ปี
3. วัยรุ่นตอนปลาย เด็กผู้หญิงอยู่ในช่วงอายุระหว่าง 18 - 20 ปี เด็กผู้ชายอยู่ในช่วง

20 - 22 ปี

สุชา จันทรเอม (2542) ได้ให้ความหมายของวัยรุ่นมาจากคำว่า Adolescence ซึ่งแปลว่า เจริญเติบโตไปสู่วุฒิภาวะ นั่นคือ เป็นวัยย่างเข้าสู่ผู้ใหญ่ขึ้นเอง โดยเราถือเอาความพร้อมของ ร่างกายหรือภาวะสูงสุดขีดจำกัดของร่างกายเป็นเครื่องตัดสิน ซึ่งในขณะนี้ เป็นระยะที่ร่างกายมีการ เจริญเติบโตของระบบอวัยวะเพศ และสามารถทำงานได้เต็มที่คือ เพศหญิงจะมีประจำเดือนมาครั้งแรก และในเพศชายจะมีการผลิตเซลล์สืบพันธุ์ได้

โสภณ สปิธมภ์ (2539) ได้กล่าวว่า วัยรุ่นเป็นวัยที่เด็กมีวุฒิภาวะ และพัฒนาการเพิ่มขึ้น อย่างมากมายหลายด้าน อาทิเช่นพัฒนาการทางเพศ พัฒนาการเกี่ยวกับตนเอง เริ่มมีการต่อต้าน ขัดแย้ง เริ่มมีความต้องการเป็นตัวของตัวเอง ให้ความสำคัญกับตนเองในลักษณะหลงตัวเอง มีพัฒนาการด้านความคิดอ่าน และมีความเข้าใจในเป็นนามธรรม

วันดดา ปิยะศิลป์ (2539) ได้ให้ความหมายวัยรุ่นเป็นช่วงคาบเกี่ยวระหว่างวัยเด็กกับวัยผู้ใหญ่ ซึ่งตรงกับภาษาอังกฤษว่า Adolescence ซึ่งหมายถึงกระบวนการความงอกงามพ้นความเป็นเด็ก อยู่นี้ตรงกับช่วงอายุ 10 - 24 ปี ซึ่งอยู่ในวัยที่มีการเจริญเติบโตทางร่างกายสูงสุดมีการเปลี่ยนแปลงด้านอารมณ์ การเข้าสังคม การเรียน การงาน ค้นหาอุดมคติในชีวิต

กล่าวโดยสรุป วัยรุ่น หมายความว่า วัยที่ผ่านจากวัยเด็ก เพื่อจะเข้าสู่วัยผู้ใหญ่ ซึ่งมีการเปลี่ยนแปลงด้านร่างกาย อารมณ์ ค้นหาลักษณะเฉพาะที่เป็นของตนเอง และเรียนรู้การอยู่ในสังคม

โรเจอร์ (Roger, 1969 อ้างถึงใน พงศนา พลศิลป์, 2534) ได้ให้ความหมายว่า “วัยรุ่น” โดยพิจารณา 3 ประเด็นดังนี้

1. พัฒนาการทางร่างกาย (Physical Development) ซึ่งการเปลี่ยนแปลงจากวัยเด็กมาสู่วัยรุ่นอย่างเห็นเด่นชัด โดยร่างกายจะมีการเปลี่ยนแปลงคือ เด็กหญิงเสียงแหลมขึ้น มีขนขึ้นตามที่ต่าง ๆ สัดส่วนของร่างกายเปลี่ยนไปอย่างรวดเร็ว และต่อมเพศเริ่มทำงานทำให้เด็กหญิงเริ่มมีประจำเดือนเป็นครั้งแรก

2. ช่วงอายุ (Chronological Age Span) การแบ่งวัยรุ่นโดยการใช้ช่วงอายุนั้นมักพบว่าไม่ตรงกับสภาพความเป็นจริงนัก เพราะเด็กแต่ละคนจะเจริญเติบโตเข้าสู่วัยรุ่น ไม่พร้อมกัน เป็นเพียงการประมาณเท่านั้น

3. เกณฑ์สังคม (Sociological Phenomena) ตามเกณฑ์นี้ขึ้นอยู่กับ การยอมรับของสังคมแต่ละสังคมว่าจะยอมรับวัยรุ่นในฐานะผู้ใหญ่เมื่อใด ทั้งนี้ต้องอาศัยพื้นฐานทางวัฒนธรรม ศาสนา ประเพณีของสังคมเป็นที่ตั้ง

ดังนั้นจึงสรุปได้ว่า วัยรุ่นเป็นวัยแห่งการเปลี่ยนแปลงด้านร่างกาย จิตใจ อารมณ์ สังคม และสติปัญญาอย่างรวดเร็วจากวัยเด็กเป็นวัยผู้ใหญ่ โดยถือเอาเกณฑ์ความพร้อมของวุฒิภาวะทางเพศเป็นจุดเริ่มต้นและความพร้อมทางด้านสังคมเป็นจุดสิ้นสุดซึ่ง เจนเซน และ โบแบค (Jensen &

Bobakm 1985) แบ่งพัฒนาการของวัยรุ่นออกได้เป็น 3 ระยะคือ วัยรุ่นตอนต้นอายุ 12 - 14 ปี วัยรุ่นตอนกลางอายุ 15 - 17 ปีและวัยรุ่นตอนปลายอายุ 18 - 20 ปี ส่วนพัฒนาการของวัยรุ่นอาจแบ่งออกได้เป็น 5 ด้านดังนี้

1. พัฒนาการด้านร่างกาย การเจริญเติบโตด้านร่างกายจะเห็นได้เด่นชัดมากคือ จะมีน้ำหนักและความสูงเพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็วในเด็กหญิงเริ่มมีลักษณะทางทุติยภูมิเกิดขึ้นคือ มีสะโพก แลทรวงอกขยายขึ้น รังไข่เริ่มทำงานและมีประจำเดือน นับเป็นจุดเริ่มต้นของวุฒิภาวะทางเพศ วัยรุ่นตอนกลางสามารถเข้าใจถึงการเปลี่ยนแปลงทางด้านร่างกายของตนได้ดีขึ้น และวัยรุ่นตอนปลายจะยอมรับการเปลี่ยนแปลงเหล่านี้ได้ดี

2. พัฒนาการด้านอารมณ์ วัยรุ่นมักมีอารมณ์รุนแรงและเปลี่ยนแปลงง่าย เปิดเผย ตรงไปตรงมา มีความรู้สึกไวต่อสิ่งต่าง ๆ รอบตัว มักแสดงออกถึงความชอบและไม่ชอบอย่างรุนแรง ต้องการความเป็นอิสระ ชอบพึ่งตนเอง จึงมักมีความขัดแย้งกับผู้ใหญ่และฝ่าฝืนกฎที่พ่อแม่วางเอาไว้ วัยรุ่นต้องการการตัดสินใจเอง และต้องการการยอมรับจากเพื่อนในกลุ่มเดียวกันและผู้ใหญ่นอกจากนี้ยังมีความวิตกกังวลเกี่ยวกับการเปลี่ยนแปลงของรูปร่างหน้าตาของตนเอง

3. พัฒนาการด้านสังคม วัยรุ่นมักต้องการได้รับการยอมรับจากกลุ่ม พยายามทำตัวให้เข้ากลุ่มเพื่อนวัยเดียวกัน พิถีพิถันแต่งกายให้เหมือนเพื่อนหรือตามแฟชั่น มีการเลียนแบบกิริยาท่าทาง ความประพฤติ สำนวนการพูด หรือสัญลักษณ์ประจำกลุ่ม วัยรุ่นไม่ชอบรวมกลุ่มกับสมาชิกในครอบครัวกลุ่มเพื่อนจะมีอิทธิพลมากกว่า วัยรุ่นตอนต้นมักขลาดอายและกลัวการเข้าสังคม วัยรุ่นตอนกลางจะแสวงหาลักษณะประจำตน โดยเลียนแบบบุคคลที่ตนชื่นชอบ ส่วนวัยรุ่นตอนปลายมีประสบการณ์ทางสังคมมากขึ้นมักยอมรับความต้องการของผู้อื่นได้

4. พัฒนาการด้านสติปัญญา เป็นช่วงที่สติปัญญาเจริญสูงสุด เซลล์สมองพัฒนาเต็มที่ที่มีพลังความคิดและพลังกายซึ่งวัยรุ่นจะมีความสามารถในการคิดอย่างมีเหตุผลมากขึ้น เรียนรู้จากประสบการณ์โดยการลองผิดลองถูก แต่ขาดการไตร่ตรองถึงผลได้ผลเสีย วัยรุ่นตอนต้นยังมีความคิดเป็นรูปธรรมสูง คิดได้เฉพาะสิ่งที่ได้เห็นได้ยิน ไม่สามารถวางแผนระยะยาวได้ วัยรุ่นตอนกลางมีความสามารถในการคิดแบบนามธรรมมากขึ้น สนใจผู้อื่นและรู้จักสังเกตความรู้สึกที่คนอื่นมีต่อตนเองได้มากขึ้น พยายามหาข้อบกพร่องเพื่อแก้ไข และต้องการการทำตนเองให้ประทับใจผู้อื่น ส่วนวัยรุ่นตอนปลายจะมีความคิดใกล้เคียงกับผู้ใหญ่มากขึ้น คิดเป็นนามธรรมได้แต่ไม่ทั้งหมด มองปัญหาด้วยความเข้าใจจริง

5. พัฒนาการด้านเพศ วัยรุ่นจะมีวุฒิภาวะทางเพศเต็มที่และสามารถมีบุตรได้ ในด้านความต้องการของวัยรุ่นมีผู้ศึกษาไว้ดังนี้

5.1 ความต้องการความรักวัยรุ่นต้องการความรักจากบุคคลหลายฝ่าย เช่น จากพ่อแม่ ญาติพี่น้อง จากครู จากเพื่อนทั้งเพศเดียวกันและต่างเพศ การต้องการความรักนี้เนื่องจากอารมณ์ และจิตใจที่ไม่ค่อยมั่นคง

5.2 ความต้องการอิสรภาพมากขึ้น สำหรับความต้องการอิสรภาพนั้นจะรุนแรงมาก ในวัยนี้ วัยรุ่นต้องการความเป็นตัวของตัวเองจะไม่ยอมให้ผู้ใหญ่ม้าวก่ายในชีวิตของตน และมักคิดว่าผู้ใหญ่ไม่เข้าใจความต้องการของตน

5.3 ความต้องการอยากรู้อยากเห็นและความต้องการเกี่ยวกับเรื่องเพศ วัยรุ่นจะมีความสนใจในเรื่องเพศและเพื่อนต่างเพศ เป็นวัยที่ต้องการความเข้าใจทางเพศอย่างถูกต้องถ้าถูกกีดกันจะแสดงออกทางอ้อมโดยการปิดบังหรือการหาความรู้อย่างไม่ถูกวิธี

5.4 ความต้องการเป็นที่ยอมรับในสังคม วัยนี้เป็นวัยที่อยากให้สังคมยอมรับหรือชมเชย อยากรู้ชื่อเสียง อยากรเด่น อยากรับผิดชอบในกิจกรรมบางอย่างเพื่อจะเป็นประโยชน์ต่อสังคม

5.5 ความต้องการการรวมกลุ่ม วัยนี้เพื่อนมีความสำคัญมาก เป็นวัยที่อยากให้เพื่อนยอมรับจึงทำตามเพื่อนแม้ว่าบางครั้งจะขัดกับความรู้สึกส่วนตัวก็ตาม

5.6 ความต้องการประสบการณ์ใหม่ ๆ ความต้องการอาจรุนแรงมากเช่น ต้องการคบเพื่อนใหม่ ๆ ต้องการทดลองทำสิ่งต่าง ๆ

5.7 ความต้องการมีอนาคตมีความสำเร็จ วัยรุ่นเป็นวัยที่เริ่มสนใจอาชีพต่าง ๆ และมีจุดมุ่งหมายในอนาคต

5.8 ความต้องการแบบอย่างที่ดี ถึงแม้ว่าวัยรุ่นจะชอบความเป็นอิสระแต่ยังอยากได้คำแนะนำจากผู้ใหญ่ที่ดี ฉะนั้น ผู้ใหญ่ต้องเป็นตัวอย่างที่ดี คอยนำทางดัดเตือนเมื่อทำผิดและให้รางวัลเมื่อทำดี

จากลักษณะพัฒนาการและความต้องการของวัยรุ่นดังกล่าว พอจะสรุปได้ว่าวัยรุ่นเป็นวัยที่กำลังดำเนินพัฒนาการของตนเองในหลาย ๆ ด้านคือ

1. ความสำเร็จในการคบเพื่อนวัยเดียวกันทั้งเพศหญิงและเพศชาย
2. รับรู้บทบาทของการเป็นผู้ใหญ่
3. ยอมรับในรูปร่างหน้าตา และรู้จักใช้ส่วนต่าง ๆ ของร่างกายอย่างมีประสิทธิภาพ
4. สร้างแบบแผนของชีวิต เช่น มีการศึกษา รู้จักเลือกอาชีพที่เหมาะสมกับความสามารถของตนเอง เตรียมตัวเพื่อชีวิตแต่งงานและการครองเรือนที่ดี
5. เตรียมตัวที่จะเป็นพลเมืองที่ดีของสังคมแสวงหาค่านิยมที่เป็นหลักในการดำเนินชีวิต

ดังนั้น วัยรุ่นเป็นวัยที่อยู่ในระยะหัวเลี้ยวหัวต่อมีการเปลี่ยนแปลงด้านร่างกาย อารมณ์ และสติปัญญา คือมีรูปร่างเติบโตแบบผู้ใหญ่ มีวุฒิภาวะทางเพศ แต่ระดับความคิด สติปัญญาการตัดสินใจแก้ปัญหา ยังไม่มีความรอบคอบ ใจร้อน มักมีปัญหาในการปรับตัว ถ้าวัยรุ่นได้รับความเข้าใจความช่วยเหลือในการปรับตัวก็จะช่วยพัฒนาตนเองเป็นผู้ใหญ่ที่มีความรับผิดชอบได้

การสนับสนุนทางสังคมตามแนวคิดของเซฟเฟอร์

แนวคิดและรูปแบบการสนับสนุนทางสังคมตามแนวคิดของเซฟเฟอร์ มี 3 ด้านคือ

1. การสนับสนุนด้านอารมณ์ (Emotional Support) ได้แก่ ความใกล้ชิดสนิทสนม ความผูกพัน ความอบอุ่นใจ ความเชื่อถือและไว้วางใจซึ่งกันและกัน ช่วยให้บุคคลรู้สึกว่าคุณค่าของตนเอง ได้รับความรัก และการดูแลเอาใจใส่ ซึ่งจากการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นกับมารดาทั้งทางด้านร่างกาย จิตใจ และสังคม ทำให้มารดา รู้สึกไม่มั่นใจ และไม่ปลอดภัยในการดำรงชีวิต จะมีการเปลี่ยนแปลงทางด้านอารมณ์อย่างมาก รู้สึกซึมเศร้า โกรธ เศร้าเสียใจ มีความรู้สึกหมดหวังในชีวิต ท้อแท้ เบื่อหน่าย นอกจากนี้มารดาอาจมีความกลัวและความวิตกกังวลถึงความสามารถในการเลี้ยงดูบุตร สิ่งเหล่านี้ทำให้มารดาต้องการการประคับประคองด้านอารมณ์ ต้องการความรัก ต้องการการเอาใจใส่ ต้องการระบายความคับข้องใจ ความกลัวหรือความวิตกกังวลด้านต่าง ๆ กับบุคคลที่ไว้วางใจและใกล้ชิด เพื่อทำให้เกิดความรู้สึกอบอุ่นและสบายใจ อันจะช่วยให้มารดามีกำลังใจในการดำเนินชีวิตต่อไป

2. การสนับสนุนด้านวัตถุ (Instrumental Support) เป็นการช่วยเหลือด้วยการให้สิ่งของ เงินทอง หรือการให้บริการช่วยเหลือ เนื่องจากผลกระทบจากการคลอดและการดูแลบุตร ทำให้มารดาไม่สามารถแสดงบทบาทเดิมของตนได้อย่างสมบูรณ์ ทั้งบทบาทที่มีต่อครอบครัวและอาชีพการงาน ทั้งยังต้องแสดงบทบาทการเป็นมารดาอีก ดังนั้นมารดาจึงต้องการการช่วยเหลือด้านวัตถุ สิ่งของ เงินหรือแรงงาน เพื่อแบ่งเบาภาระหน้าที่ ทั้งที่มีต่อครอบครัวและอาชีพการงานในบางโอกาส ซึ่งมารดาสามารถทำได้

3. การสนับสนุนด้านข้อมูลข่าวสาร (Information Support) เป็นการให้ข้อมูล คำแนะนำ ในการแก้ปัญหา และการให้ข้อมูลป้อนกลับเกี่ยวกับพฤติกรรม หรือการกระทำของบุคคล เนื่องจากการดามีการเปลี่ยนแปลงของร่างกายภายหลังคลอด และต้องเลี้ยงดูบุตร มารดาจึงต้องปฏิบัติตัวที่ถูกต้องเพื่อให้เกิดผลดีทั้งสุขภาพของมารดาและบุตร นอกจากแพทย์และพยาบาลจะเป็นผู้ให้คำแนะนำเกี่ยวกับการปฏิบัติตัวต่าง ๆ แล้ว การสนับสนุนจากบุคคลใกล้ชิดในการกระตุ้นให้มารดาได้รับการรับรู้ และการปฏิบัติตามคำแนะนำอย่างถูกต้องเหมาะสม และดักเตือนให้ปฏิบัติตน

อย่างถูกต้องหรือการให้คำแนะนำแนวทางในการแก้ปัญหาต่าง ๆ ที่เกิดขึ้น ซึ่งจะส่งเสริมให้มารดา ประสบผลสำเร็จในการดูแลสุขภาพของมารดา

แนวคิดการดำรงบทบาทมารดา

บทบาทหน้าที่ที่บุคคลหนึ่งพึงกระทำเมื่อเข้าครอบครองตำแหน่งใดตำแหน่งหนึ่ง รวมทั้งหน้าที่ตามตำแหน่งและความคาดหวังโดยเกี่ยวข้องกับบุคคล และสังคม การกระทำนั้นขึ้นอยู่กับเกณฑ์ (Norm) ของสังคม และสถิติ นิยมญาติ ก็ได้กล่าวถึงบทบาทในด้านพฤติกรรมของบุคคลที่สังคมคาดหวังไว้ บทบาทเป็นสิ่งที่ควบคู่กับสถานภาพ ซึ่งสอดคล้องกับที่ พันธุ์ทิพย์ รามสูตร (2523) ที่กล่าวถึงแนวคิดเกี่ยวกับการที่บุคคลจะแสดงบทบาทใหม่นั้นขึ้นอยู่กับปัจจัย 4 อย่างคือ

1. ความคาดหวังต่อบทบาท (Role Expectation) ซึ่งความคาดหวังนี้จะกำหนดโดยกลุ่มสังคมและสถานภาพที่บุคคลนั้นดำรงอยู่
2. การรับรู้บทบาท (Role Conception) หมายถึง บุคคลจะมองเห็นบทบาทของตนเอง ตามการรับรู้ และตามความต้องการของตนเอง ซึ่งขึ้นอยู่กับเป้าหมายของชีวิต ค่านิยมพื้นฐานของบุคคลนั้น และจะต้องสอดคล้องกับบทบาทอื่นที่สังคมคาดหวังด้วย
3. การยอมรับบทบาท (Role Acceptance) หมายถึง การยอมรับบทบาทของบุคคล จะเกิดขึ้นเมื่อมีความสอดคล้องกันในบทบาทที่สังคมคาดหวังกับการรับรู้บทบาทและได้มีการสื่อสาร และผสมผสานเข้าไปในอัตมโนทัศน์ของบุคคลเป็นอย่างดี และมีความเข้าใจตรงกัน ระหว่างบุคคลกับสังคมจนทำให้บทบาท กับความเป็นตนเองสอดคล้องกัน (Self - role Congruence) ซึ่งทำให้บุคคลยอมรับบทบาทด้วยความภาคภูมิใจ
4. การปฏิบัติตามบทบาท (Role Preformance) การปฏิบัติของบุคคลนั้น ขึ้นอยู่กับบทบาทที่คาดหวัง การรับรู้บทบาทการยอมรับบทบาท และการปฏิบัติตามบทบาท จะสอดคล้องกับความคาดหวังของสังคม แต่ขึ้นอยู่กับระดับความเข้าใจ และการยอมรับในบทบาทนั้น

บทบาทของมารดา

พฤติกรรมเกี่ยวกับบทบาทได้ถูกจัดวางไว้อย่างชัดเจนโดยบรรทัดฐานของสังคมและสถานะของบุคคลในสังคม (Ney, 1974 อ้างถึงใน รุจา ภูไพบูลย์, 2533) ผลลัพธ์ของบุคคลได้มีการอธิบายสัญลักษณ์ของการกระทำโดยการมีปฏิสัมพันธ์กันระหว่างการกระทำบทบาทและหุ้นส่วน บทบาท อย่างไรก็ตามบทบาทของมารดาได้เพิ่มและพัฒนาโดยการคาดหมายของสังคมของแต่ละสังคม

รอย (Roy, 1984) อธิบายว่า ความสามารถในการปรับตัวได้เหมาะสมเป็นผลลัพธ์ของกระบวนการปรับตัว โดยได้อธิพลแนวคิดมาจากนักทฤษฎีบทบาท 2 กลุ่มด้วยกันคือ (Hardy & Conway, 1988)

1. โครงสร้าง และการทำงานที่ในสังคม (Structural Functionalist) เน้นถึงความเข้าใจในแบบแผนพฤติกรรม ซึ่งจะนำไปตามบรรทัดฐานของสังคม หรือความคาดหวังในบทบาท เพื่อดำรงระบบสังคม ความสามารถดำรงบทบาทได้เหมาะสม เกิดจากการแสดงบทบาทที่สอดคล้องกับสังคม หรือความคาดหวังในบทบาทนั้น

2. สัญลักษณ์ปฏิสัมพันธ์ (Symbolic Interactionist) เน้นที่ปฏิสัมพันธ์ระหว่างกันของกลุ่มบทบาท และพฤติกรรมตอบสนองต่อกลุ่มบทบาท เป็นผลจากการตีความสัญลักษณ์การแสดงออกของอีกฝ่ายหนึ่ง ซึ่งการตีความนี้ได้รับอิทธิพลจากอัตตา (Self) และสัญลักษณ์ทางวัฒนธรรม (Cultural Symbol) ความสามารถในการดำรงบทบาทมารดาได้เหมาะสม จึงเกิดจากการตีความการปฏิสัมพันธ์ระหว่างกันเป็นสำคัญ แนวคิดของทั้ง 2 กลุ่ม มีความสำคัญต่อการเข้าใจความสามารถในการปรับตัวดำรงบทบาท แต่แนวคิดของสัญลักษณ์การปฏิสัมพันธ์ สามารถอธิบายพฤติกรรมในโครงสร้างทางสังคมที่ซับซ้อนได้กว้างกว่า ดังจะเห็นได้ในการศึกษาวิจัยเกี่ยวกับความสามารถดำรงบทบาทมารดา มีการนำแนวคิดของสัญลักษณ์การปฏิสัมพันธ์มาใช้ในการอธิบายมากกว่า

ด้วยหลักฐานการศึกษาวิจัย ที่มีปรากฏในศาสตร์ทางกรพยาบาล รูบิน (Rubin, 1984) และเมอร์เซอร์ (Mercer, 1985) ขยายแนวคิดการดำรงบทบาทมารดา (Maternal Role Attainment) จากโลกทัศน์ของนักทฤษฎีกลุ่มสัญลักษณ์การปฏิสัมพันธ์ได้กระจ่างขึ้น โดยอธิบายว่า การดำรงบทบาทมารดา เกิดขึ้นจากกระบวนการที่มารดามีความสามารถในบทบาทมารดาเป็นผลสำเร็จ และสามารถผสมผสาน พฤติกรรมบทบาทมารดาเข้ากับบทบาทอื่น ๆ ได้อย่างมีความสุข และพอใจกับความเป็นมารดาของตนเอง ตามแนวคิดดังกล่าว ได้รับการตีความว่า บทบาทการเป็นมารดา คือ การปฏิสัมพันธ์กับบุตร มีสัมพันธ์ภาพซึ่งกันและกัน การตอบสนองของมารดาถูกกำกับโดยระบบ “อัตตา” ของตนเอง ซึ่งถูกปรับเปลี่ยนโดยบริบททางสถานการณ์ ประสบการณ์ในอดีต ปัจจุบัน และค่านิยมของตนเอง การตอบสนองของมารดาจึงเป็นการสะท้อนการรับรู้ ประสบการณ์ในบทบาทของตนเอง การรับรู้ต่อบุตร และของคนอื่น ๆ ที่มีต่อการดำรงบทบาทมารดาของตนเอง รวมทั้งบริบททางสถานการณ์

ผลงานของ รูบิน (Rubin, 1984) เกี่ยวกับกระบวนการของการดำรงบทบาทมารดา พบว่ามารดาต้องใช้การคิดรู้ (Cognitive) อย่างมาก ร่วมกับการแสดงความรัก (Affective) ความเข้าใจ (Empathy) และผูกพัน (Commitment)ต่อบุตร องค์ประกอบด้านการคิดรู้เกี่ยวข้องกับมารดาให้การดูแลบุตร อย่างไร เมื่อไร อะไร และทำไม องค์ประกอบด้านการแสดงความรักเป็นการแสดง

ความรู้สึกนึกคิดของมารดาในด้านดีต่อบุตร และต่อตนเองในฐานะเป็นมารดา โดยที่การครองบทบาทจะต้องสอดคล้องกับภาวะเบี่ยงเบนทางวัฒนธรรม ความสามารถในการดำรงบทบาทมารดา ประเมินได้จากการรับรู้ถึงความมั่นใจสูงในพฤติกรรมการแสดงบทบาทมารดาของตนเอง

ในการดำรงบทบาทมารดา ระหว่างบุตรยังอยู่ในวัยทารก 3 เดือนแรก ขอบเขตตามหลักฐานที่เคยมีมา เน้นการตอบสนองทางด้านร่างกายและความสุขสบายของทารก การให้การดูแลของมารดา จะเป็นการตอบสนองสมดุลทางชีวภาพแก่บุตรเกี่ยวกับ การให้อาหาร การนอน การขับถ่าย การจัดทำ รวมถึงการกระตุ้นเร้า

การผ่านถึงบทบาทมารดาทราบว่าเป็นระยะของการจัดระบบใหม่ของชีวิตผู้หญิง รวมถึงการเพิ่มบทบาทของการเป็นมารดา การสร้างระบบบทบาทได้มีการเปลี่ยนแปลงให้สอดคล้องโดยเฉพาะในแต่ละระยะของชีวิต จากจุดเริ่มต้นโดยสัญชาตญาณเกี่ยวกับหน้าที่ของผู้หญิง มารดาต้องเรียนรู้และปรับตัวตลอดเวลาเพื่อคงไว้ซึ่งบทบาทของการเป็นมารดา ซึ่งบทบาทของมารดาถูกกำหนดโดยบรรทัดฐานของสังคมและเอกลักษณ์ในแต่ละบุคคลเกี่ยวกับกระบวนการรับรู้

บทบาทของมารดาเป็นการกระทำระหว่างมารดาและทารก ซึ่งมารดาได้ตอบสนองความต้องการของทารกอย่างเหมาะสม (Mercer, 1985) บทบาทของมารดาทั้งหมดประกอบด้วย พฤติกรรมและทัศนคติต่อทารก การสัมผัสทารก การดูแลทารก และการตอบสนองความต้องการของทารก ทำให้เพิ่มพัฒนาการของทารก (Reeder, Mastroiani, & Martin, 1983) บทบาทของมารดาเกี่ยวข้องกับการปรับเปลี่ยนในการดูแลทารกและเรียนรู้ทักษะในการดูแลทารก เช่นเดียวกับการดูแลนมมารดา เสื้อผ้า และการดูแลผิวหนัง รวมถึงการสัมผัสทารก จากที่กล่าวมาข้างต้น พบว่าการตอบสนองของมารดาต่อทารกมีความสัมพันธ์กันในทางบวก (Zicgel & Cranmey, 1984; Bobak & Jensen, 1985)

บทบาทการเป็นมารดาสามารถแบ่งได้เป็น 4 ด้าน ดังนี้ คือ 1) การปรับตัวสู่บทบาทใหม่ 2) การสร้างสัมพันธภาพที่ดีระหว่างมารดา - บิดา และบุตร 3) การจัดแบ่งหน้าที่รับผิดชอบของสมาชิกในครอบครัว และ 4) การวางแผนครอบครัว

การปรับตัวสู่บทบาทใหม่ เรียนรู้ภารกิจมารดาที่ต้องกระทำในการเลี้ยงดูบุตรวัยทารก ซึ่งต้องการการดูแลตลอด 24 ชั่วโมง มีการปรับเวลาการดำเนินกิจวัตรประจำวันต่าง ๆ ให้เหมาะสมกับความต้องการของบุตร และตอบสนองความต้องการของตนเองด้วยเช่นกัน ส่วนการสร้างสัมพันธภาพที่ดีระหว่างมารดา-บิดาและบุตร เป็นสิ่งจำเป็นที่มารดาจะต้องเรียนรู้พฤติกรรมแสดงต่าง ๆ ของบุตร มีความชื่นชม ความสุขใจในการเลี้ยงดูสัมผัสและพูดคุยกับบุตร รวมทั้งยังคงไว้ซึ่งการมีสัมพันธภาพที่ดีระหว่างสามี - ภรรยาด้วย รวมถึงการจัดแบ่งหน้าที่รับผิดชอบของ

สมาชิกในครอบครัวให้เหมาะสม เพื่อให้สามารถเลี้ยงดูบุตรและสามารถตอบสนองความต้องการตามพัฒนาการของบุตรด้วย และการวางแผนครอบครัว เป็นสิ่งจำเป็น มารดาควรได้มีการปรึกษากันกับบิดาในการเว้นช่วงการมีบุตร รวมทั้งเลือกวิธีการคุมกำเนิดที่เหมาะสม

บทบาทการเป็นมารดาวัยรุ่น

โดยทั่วไปมารดาหลังคลอดมักจะต้องเผชิญกับภาระหน้าที่ต่าง ๆ ซึ่งพอจะจำแนกได้ 5 ประเภท คือ หน้าที่ในการเลี้ยงดูบุตร ภาระงานบ้าน การมีกิจกรรมต่าง ๆ ภายนอกบ้านและการดูแลรักษาฟื้นฟูสุขภาพของตนเอง และงานอาชีพ ในบรรดาภาระหน้าที่ดังกล่าวการเลี้ยงดูบุตรเป็นงานที่สำคัญที่สุด มารดาจะต้องปรับตัวในเรื่องต่าง ๆ ดังนี้ (Jensen & Bobak, 1985)

1. การยอมรับบุตร โดยปรับความคิดเกี่ยวกับบุตรในเรื่องลักษณะทั่วไป เพศ นิสัย และสภาพร่างกายของบุตร
2. มารดาจะต้องคิดว่าบุตรของตนเป็นบุคคลที่ต้องการการดูแลพิทักษ์อย่างสูง
3. มารดาจะต้องปรับตัวในการดูแลทารก ได้แก่ การให้นม การทำความสะอาด การดูแลการขับถ่าย การให้ความรักความอบอุ่นแก่ทารก และตอบสนองความต้องการของทารกได้อย่างเหมาะสม
4. มารดาจะประเมินความสำเร็จหรือล้มเหลวในการดูแลทารก จากพฤติกรรมการตอบสนองของทารก เช่น การร้องไห้ การนอนหลับของทารก การมีน้ำหนักตัวเพิ่มขึ้นหรือลดลง ถ้ามารดาเชื่อว่าทารกตอบสนองไม่ดีอาจทำให้มารดาเห็นห่างจากทารกได้
5. มารดาจะต้องสร้างสัมพันธภาพที่ดีกับคู่สมรส เพราะการมีบุตรทำให้ทั้งสามีและภรรยาต้องเปลี่ยนแปลงบทบาทต่าง ๆ เช่น บทบาททางเพศ บทบาทการดูแลทารก บทบาทในด้านการงาน เป็นต้น การปรับสัมพันธภาพเหล่านี้เกิดขึ้นเพื่อที่จะรับทารกไว้เป็นส่วนหนึ่งของสมาชิกในครอบครัว

การปรับตัวต่อการเป็นมารดาจึงเป็นงานที่ยากลำบากเนื่องจากต้องรับภาระดังกล่าว นอกจากนี้มารดาวัยรุ่นมักจะประสบปัญหาอันเนื่องมาจากอุปสรรคของวัยรุ่นเอง นั่นคือความพร้อมทางด้านร่างกาย และวุฒิภาวะทางอารมณ์ เพราะวัยรุ่นเป็นวัยที่ร่างกายยังต้องการเจริญเติบโต ถ้ามารดาวัยรุ่นปฏิบัติตัวไม่ถูกต้องภาวะการมีบุตรอาจขัดขวางการเจริญเติบโตทางร่างกาย นอกจากนี้การขาดความพร้อมทางด้านวุฒิภาวะทางอารมณ์ทำให้ยึดตนเองเป็นศูนย์กลาง จึงไม่สามารถตอบสนองความต้องการของทารกได้อย่างเหมาะสม มักคาดหวังว่าทารกจะมีพฤติกรรมช่วยเหลือตนเองได้เร็วกว่าอายุ (Jensen & Bobak, 1985) จึงไม่วางแผนการเลี้ยงดูทารกตามความเป็นจริง มักจะผิดหวังในพฤติกรรมของทารก และเนื่องมาจากการที่มารดาวัยรุ่นมี

อารมณ์เปลี่ยนแปลงง่าย ขาดความอดทน อาจเกิดความรู้สึกต่อต้านบุตร โกรธตัวเองที่บกพร่องในหน้าที่ รู้สึกไร้ความสามารถ สับสนในบทบาท จึงมีพฤติกรรมก้าวร้าวรุนแรง

นอกจากนี้การมีบุตรทำให้เกิดความขัดแย้งระหว่างพัฒนกิจของวัยรุ่น กับบทบาทการเป็นมารดา กล่าวคือมารดาวัยรุ่นจะถูกแยกจากสังคมเพื่อน ๆ ในวัยเดียวกัน เนื่องจากต้องอุทิศเวลาให้กับการดูแลบุตร ต้องหยุดชะงักการศึกษาชั่วคราวหรือถาวร ทำให้ไม่มีโอกาสเลือกอาชีพมักได้งานที่มีรายได้ต่ำ การมีบุตรทำให้จำเป็นต้องพึ่งพาบิดามารดาในด้านเศรษฐกิจหรือการช่วยเหลือบุตร จึงรู้สึกขาดอิสระในการดำเนินชีวิตมักพบเสมอว่ามารดาวัยรุ่นถึงเลที่จะยอมรับบุตรเนื่องจากความรู้สึกขัดแย้งดังกล่าว

การปรับตัวของมารดาภายหลังคลอด

รูบิน (Rubin, 1984) ได้อธิบายการเปลี่ยนแปลงทางอารมณ์ ความรู้สึกและความต้องการทางจิตใจของมารดาในระยะหลังคลอด ซึ่งเป็นระยะที่มารดาจะมีพัฒนาการไปสู่บทบาทของการเป็นมารดา ซึ่งแบ่งออกได้เป็น 3 ระยะดังนี้

ระยะที่หนึ่ง “ระยะสนใจต่อความต้องการของตนเอง” (Taking - in Phase) จะเกิดขึ้นในช่วง 2-3 วันแรกหลังคลอด ในช่วงนี้มารดาจะมีความสนใจต่อความต้องการของตนเองในด้านการนอนหลับพักผ่อน การรับประทานอาหารเพื่อชดเชยพลังงานที่เสียไป ในระยะนี้มารดาจะอ่อนเพลียเนื่องจากการคลอด มีความไม่สุขสบายของร่างกายทำให้มารดามีความต้องการที่จะกระทำการต่าง ๆ ด้วยตนเอง นอกจากนี้ในระยะนี้ มารดาส่วนใหญ่อยากจะถูกเกี่ยวกับเรื่องของตนเอง เช่น ความเจ็บปวดในระยะคลอดและประสบการณ์การคลอดที่ผ่านมา เพื่อให้ตนเองมีความหมายมากขึ้น มารดาจะพูดซ้ำ ๆ ให้สามี ญาติตลอดจนเพื่อน ๆ ฟัง พยาบาลจะช่วยให้ประสบการณ์ของมารดามีความหมายยิ่งขึ้นทั้งแก่ตัวมารดาและสามี โดยการรับฟังและให้ความสนใจในเรื่องที่มารดาเล่า การพูดให้กำลังใจในขณะที่ให้การพยาบาลจะเป็นการสนองความต้องการในจิตใจได้สำนึกของมารดา และจะช่วยให้เกิดการพัฒนาสัมพันธภาพระหว่างมารดาและทารกเป็นไปด้วยดีในอนาคต และสามารถผ่านเข้าสู่ระยะที่สองของการเปลี่ยนแปลงด้านจิตใจได้อย่างสมบูรณ์

ระยะที่สอง “ระยะที่สามารถจัดการทั้งเกี่ยวกับตนเอง - กิจกรรมอื่นได้” (Taking - hold Phase) ระยะนี้กินเวลาประมาณ 10 วัน เริ่มตั้งแต่วันที่ 3 ภายหลังคลอด เป็นระยะที่มารดาสามารถควบคุมระบบต่าง ๆ ของร่างกายได้แล้ว มารดาจะมีความกระตือรือร้นกับการจัดการการเกี่ยวกับตนเองและสามารถปฏิบัติกิจกรรมต่าง ๆ อันเป็นภาระหน้าที่ของมารดาได้ ความต้องการที่สำคัญของมารดาในระยะนี้ มีอยู่ 5 ประการคือ ต้องการอาหารบำรุงร่างกาย ต้องการการจับถักที่เป็นปกติ ต้องการความสุขสบาย ต้องการการพักผ่อนอย่างเพียงพอและต้องการบุคคลที่คอยปลอบโยน

ให้การประทับประคองทางจิตใจ ถ้าความต้องการเหล่านี้ได้รับการตอบสนอง ก็จะทำให้มารดา รู้สึกว่าภารกิจของการเป็นมารดามีความหมายต่อตนยิ่งขึ้น

ระยะที่สาม “ระยะยอมให้ทารกสร้างแนวทางในการดำเนินชีวิตใหม่” (Letting go Phase) เป็นระยะที่ต่อเนื่องกับระยะที่สอง โดยเริ่มต้นภายหลังคลอดไปแล้วประมาณ 2 สัปดาห์ ซึ่งเป็นระยะที่มารดาจะรู้สึกเศร้าเล็กน้อย ต่อการสูญเสียสิ่งที่เคยเป็นส่วนหนึ่งของร่างกายคือทารก มารดาเริ่มยอมรับว่าทารกเป็นบุคคลหนึ่งและแยกจากตนเองมีบุคลิกลักษณะแนวทางในการดำเนินชีวิตของตนเอง มารดาจะต้องปรับตัวในหลาย ๆ ด้านได้แก่ การปรับตัวต่อการเปลี่ยนแปลงระบบครอบครัวจากสองคนเป็นสามคน หรือปรับตัวต่อการนำทารกเข้าไปเป็นสมาชิกในครอบครัว ปรับตัวต่อสัมพันธ์ภาพกับสามีและบุตรหรือนุคตอื่น ๆ ปรับตัวต่อการเป็นมารดาในการดูแลทารก ที่ยังช่วยเหลือตนเองไม่ได้ มารดาจะมีสัมพันธ์ภาพกับสามีหรือครอบครัวในลักษณะต่างฝ่ายต่างพึ่งพากัน มารดาจะมีพฤติกรรมพึ่งพาซึ่งกันและกันมารดาที่ปรับตัวได้ไม่เคียดแค้นได้ว่าขาดการให้ความสนใจทารก ถอยหนีเศร้า โศก ผิดหวัง มีความคิดเห็นในแง่ลบเช่น ดูน่าเกลียด แสดงความผิดหวังในเพศของทารก ไม่มองดูทารกหรือมองดูแต่ไม่กล้าแสดงความรู้สึกใด ๆ ปฏิเสธการอุ้มหรือถ้าอุ้มก็ไม่มีอาการสัมผัสสลับคลำบริเวณใบหน้า แขนขา ไม่ซักถามเกี่ยวกับทารก ตัดสินใจไม่เลี้ยงบุตรด้วยนมตนเอง นอกจากนี้จากกล่าวได้ว่าการเป็นมารดาที่ดีและปฏิบัติหน้าที่มารดาได้ดีหรือไม่ นั้น ไม่ใช่สิ่งที่เกิดขึ้นเองตามธรรมชาติแต่จะต้องมีการเรียนรู้และพัฒนาไปตามลำดับขั้นตอนในลักษณะค่อยเป็นค่อยไป และบทบาทของการเป็นมารดานี้เป็นกระบวนการที่มีการพัฒนาควบคู่ไปกับการสร้างสัมพันธ์ภาพระหว่างมารดาและทารก

ดังนั้นมารดาที่เป็นวัยรุ่นจึงมีความจำเป็นต้องดำรงบทบาทที่สำคัญของการเป็นมารดาหลังคลอดให้ได้เนื่องจาก วัยรุ่นเป็นวัยที่อยู่ในหัวเลี้ยวหัวต่อระหว่างวัยเด็กและวัยผู้ใหญ่ เป็นวัยที่ต้องการความเป็นอิสระ ต้องการพึ่งตนเองและแสวงหาความเป็นเอกลักษณ์แห่งตน นับว่าเป็นภาวะวิกฤตช่วงหนึ่งของชีวิต ดังนั้นการเป็นมารดาในวัยวัยรุ่นจึงเป็นภาวะวิกฤตที่ซับซ้อนกันระหว่างภาวะวิกฤตจากการเป็นมารดา และภาวะวิกฤตจากการเป็นวัยรุ่น (Mercer & Ferketic, 1990) ซึ่ง โอลด์, ลอนดอน และเลดวิก (Olds, London, & Ladewig, 1980) กล่าวว่าแม้วัยรุ่นจะมีความพร้อมทางด้านร่างกายให้กำเนิดบุตรได้ แต่วุฒิทางอารมณ์ของวัยรุ่นยังไม่เหมาะสมที่จะเป็นมารดาได้ เนื่องจากการเป็นมารดาเป็นงานของผู้ใหญ่ที่มีวุฒิภาวะเหมาะสม ยินดีที่จะเสียสละความสุขส่วนตน เพื่อบุตร มีความอดทนต่อการเปลี่ยนแปลงต่าง ๆ ที่เกิดขึ้น มีอิสระในการตัดสินใจด้วยตนเอง สามารถดูแลปกป้องและตอบสนองความต้องการของบุตรได้อย่างเหมาะสม มีทักษะและประสบการณ์ชีวิตเพียงพอ (Howard & Sater, 1985) แต่มารดาวัยรุ่นยังไม่มีวุฒิภาวะเพียงพอ เนื่องจากเป็นวัยที่กำลังค้นหาตนเองคำนึงถึงแต่ความต้องการของตนเอง ต้องการอยู่ร่วมกับกลุ่ม

เพื่อน ยังคงอยู่ในบทบาทของการพึ่งพา ไม่อิสระในการตัดสินใจด้วยตนเองอย่างเต็มที่ และขาดประสบการณ์ชีวิต (Olds et al., 1980) เพราะความไม่พร้อมทางวุฒิภาวะจึงทำให้วัยรุ่นไม่มีความมั่นใจที่จะเลี้ยงดูทารก มักจะพิจารณาพฤติกรรมของวัยรุ่นอย่างผิวเผิน ไม่มีความรู้สึกไวต่ออาการและอาการแสดงต่าง ๆ ของทารก (Ruff, 1987) ไม่มีความรู้และความเข้าใจในพัฒนาการและการเลี้ยงดูทารก จึงไม่สามารถที่จะเลี้ยงดูทารกได้อย่างถูกต้องและไม่สามารถตอบสนองความต้องการของทารกได้อย่างเหมาะสม (Howard & Sater, 1985) ส่วนทารกที่เกิดจากการค้าวัยรุ่น มักจะมีปัญหาตลอดก่อนกำหนด มีน้ำหนักตัวน้อยและมีปัญหาปัสสาวะอ่อนมากกว่าทารกที่เกิดจากการค้าวัยผู้ใหญ่จึงเกิดปัญหาในการเลี้ยงดูสำหรับมารดาวัยรุ่นเพิ่มขึ้น (Howard & Sater, 1985) นอกจากนั้นทารกที่มีปัญหาเหล่านี้จะแสดงปฏิสัมพันธ์ตอบสนองต่อมารดาน้อยกว่าทารกที่ปกติทั่วไป จึงทำให้เกิดผลต่อความรู้สึกและจิตใจของมารดาวัยรุ่นเพิ่มมากขึ้น วัยรุ่นรู้สึกว่าเขาเองไม่สามารถในการเลี้ยงดูทารกและมีผลต่อพฤติกรรมในการเป็นมารดาด้วย (Elster, Mc Anarney, & Lamb, 1983) จากการศึกษาของ กรีน และคริวเตอร์ (Greene & Kreuter, 1991) พบว่ามารดาวัยรุ่นมองบุตรของตนว่ามีการแสดงอารมณ์และปฏิกิริยาที่ไม่เหมาะสมเท่ากับที่มารดาวัยผู้ใหญ่มองบุตรของตนเอง และจากการศึกษาของ สุทธิดา ฉายาลักษณ์ (2531) พบว่า มารดาวัยรุ่นส่วนใหญ่ยังไม่พร้อมในการมีบุตร จึงให้มีปัญหาด้านสุขภาพจิต มีความกังวลเกี่ยวกับบุตร มีปัญหาความไม่ต้องการบุตร มีพฤติกรรมการเลี้ยงดูบุตรไม่เหมาะสม

โดยเฉพาะอย่างยิ่งในระยะหลังคลอดมารดาวัยรุ่นจะมีการเปลี่ยนแปลงด้านร่างกาย จิตใจ รวมถึงการเปลี่ยนแปลงแบบแผนการดำเนินชีวิต เพื่อการทำหน้าที่ของการเป็นมารดา ซึ่งเป็นงานที่ยากสำหรับมารดาวัยรุ่นมาก นอกจากการเป็นมารดาแล้ว มารดาวัยรุ่นต้องมีบทบาทการเป็นภรรยา เป็นแม่บ้านในการรับผิดชอบเรื่องต่าง ๆ ภายในบ้าน ตลอดจนปัญหาทางด้านสังคมไทย ซึ่งยังไม่เห็นด้วยกับการตั้งครรภ์ในขณะที่เรียนหนังสือ มารดาวัยรุ่นต้องออกจากโรงเรียนอย่างกะทันหัน การศึกษาจึงอยู่ในระดับไม่สูงมากนักทำให้ด้อยโอกาสในการหางานทำ ส่งผลถึงปัญหาเศรษฐกิจในครอบครัว ชักเกอร์แมน และวินสมอร์ (Zuckerman & Winsmore, 1979) ได้ศึกษาทัศนคติของมารดาวัยรุ่นต่อบทบาทการเป็นมารดา โดยได้ศึกษาในมารดาวัยรุ่นจำนวน 55 คน พบว่ามารดาวัยรุ่นจะมีความรู้สึกที่มั่นคงต่อบทบาทการเป็นมารดา รู้สึกเบื่อก่อนหน้าในการดูแลบุตร เพราะไม่ทราบว่าทารกต้องการอะไร มีความรู้สึกที่จะเลี้ยงบุตรด้วยนมตัวเองน้อย ทั้งนี้เพราะคิดว่าตนเองได้อาหารไม่ถูก ส่วนนอกจากนี้ยังคิดว่า การเลี้ยงบุตรด้วยนมตนเองเป็นการยุ่งยากและไม่สะดวก

จากที่กล่าวมาจะเห็นได้ว่า บทบาทการเป็นมารดาวัยผู้ใหญ่กับบทบาทการเป็นมารดาวัยรุ่นมีความแตกต่างกัน เนื่องจากการค้าวัยรุ่นยังขาดความพร้อมด้านร่างกาย วุฒิภาวะ และ

ประสบการณ์ ซึ่งจะมีผลต่อการปฏิบัติบทบาทและการดำรงบทบาทมารดาของตนเองได้ จำเป็นจะต้องได้รับการเตรียมความพร้อมต่อบทบาทดังกล่าว

การดำรงบทบาทของมารดาในระยะแรกของมารดาวัยรุ่น

การดำรงบทบาทของมารดาในระยะแรกเกิดขึ้นพร้อมกับการที่มารดาสัมผัสดูแลเด็ก เรียนรู้พฤติกรรมของทารก และการตอบสนองด้านบวกกับทารก รวมถึงการมีปฏิสัมพันธ์ที่ดีกับสามี และมารดาต้องเข้าใจการเปลี่ยนแปลงของครอบครัวและสังคมซึ่งต้องเรียนรู้ด้วยตัวเอง (Bobak & Jensen, 1985) ทุกวันนี้มีครอบครัวเดี๋ยวมากกว่าแต่ก่อน ซึ่งไม่มีการนำเอาการสนับสนุนและรูปแบบของบทบาทมาใช้กับมารดาหลังคลอด

เนื่องจากผู้หญิงในระยะแรกของการเป็นมารดาจะมีปัญหาเพิ่มมากขึ้น โดยเฉพาะมารดาที่มีอายุน้อย ซึ่งสังคมมีการยอมรับมารดาวัยผู้ใหญ่มากกว่าวัยรุ่น (Mercer, 1981) เพราะฉะนั้นมารดาวัยรุ่นที่ยังขาดความรู้เกี่ยวกับการเจริญเติบโตของเด็ก พัฒนาการ และความต้องการปกติของ พัฒนาการนั้นอาจจะทำให้เกิดความขัดแย้งในทารก (Koniak-Griffin, 1993) ดังนั้น มารดาที่มีอายุมากกว่าจึงมีความพร้อมมากกว่ามารดาที่มีอายุน้อย (Mercer, 1986) ได้ศึกษามารดาในระยะแรก 294 คน ที่มีอายุ 15 - 42 ปี พบว่ามารดาที่มีอายุ 20 - 29 ปี มีนัยสำคัญของความพึงพอใจในบทบาทของมารดา นอกจากนั้น โจน, กรีน และครอส (Jones, Green, & Krauss, 1980) ได้เสนอว่ามารดาวัยรุ่นขาดความพร้อมในการทำบทบาท ซึ่งพบว่ามารดาที่มีอายุน้อยกว่า 19 ปี มีมากขึ้นกว่ามารดาที่มีอายุมากกว่า และพบว่ามีการตอบสนองต่อทารกลดลง

มารดาวัยรุ่นมีข้อจำกัดมากในการเปลี่ยนบทบาท เพราะการเป็นมารดามีกระบวนการที่ซับซ้อน มารดาวัยรุ่นมีลักษณะพิเศษในการปรับเปลี่ยนปัญหาเช่นเดียวกันก็ต้องการการพึ่งพา อารมณ์เปลี่ยนแปลงง่าย ยังไม่โตพอที่จะเข้าใจปัญหา หรือสถานการณ์ต่าง ๆ ได้ และไม่สามารถประเมินตัวของตนเอง ยังต้องพึ่งพาในเรื่องการตัดสินใจ เมื่อวัยรุ่นเริ่มเป็นมารดาต้องเผชิญหน้ากับภาวะวิกฤตทั้ง 2 อย่างพร้อมกัน (Mercer, 1980) คือ ทำ พัฒนาการวัยรุ่นและทำ พัฒนาการการเป็นมารดา ซึ่งเป็นสิ่งที่ยากที่มารดาต้องปรับเปลี่ยน ซึ่งพวกเขารู้สึกว่าการทำบทบาทมารดายังมีกระบวนการไม่เพียงพอ

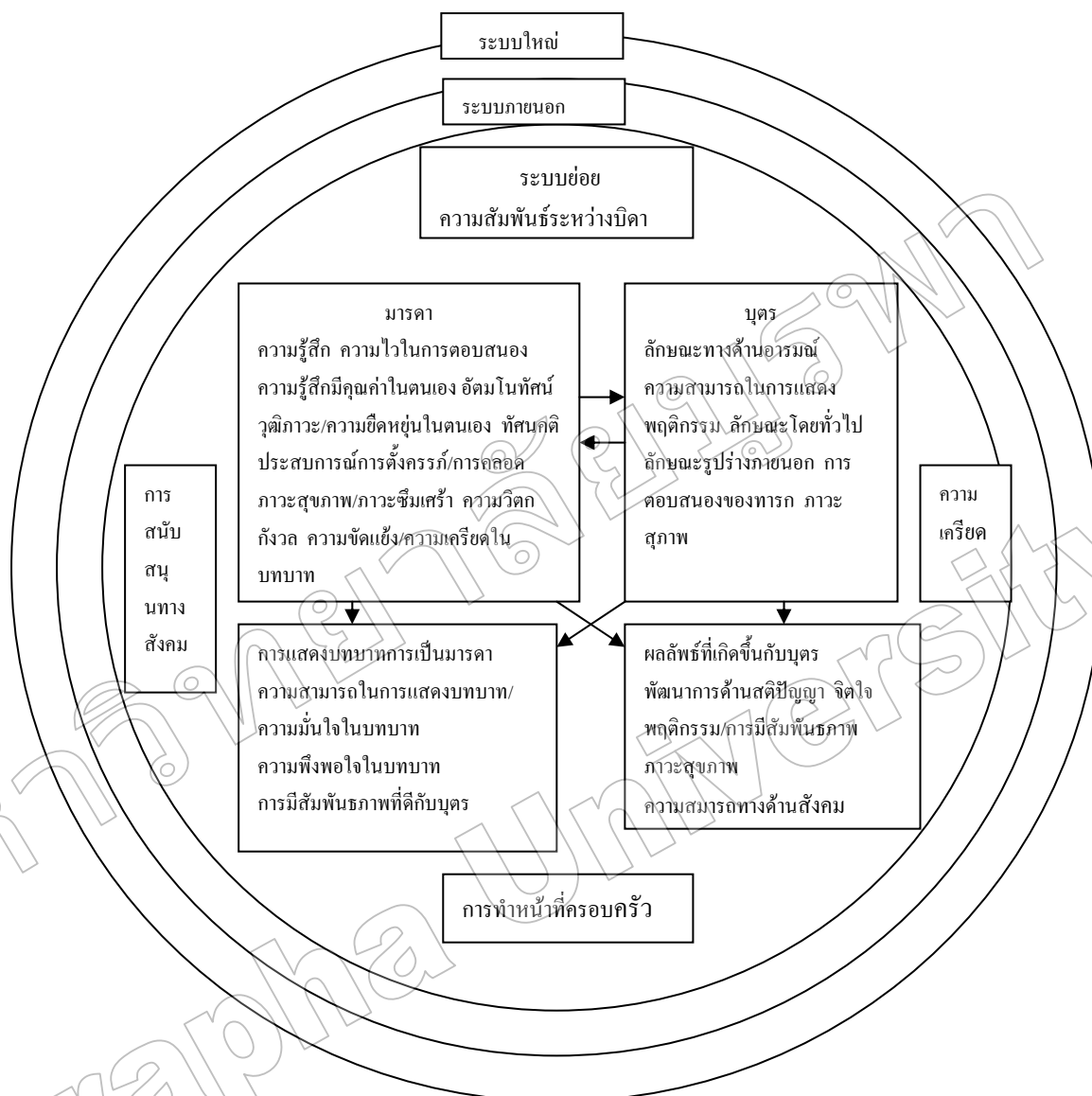
อย่างไรก็ดี มารดาวัยรุ่นในระยะแรกซึ่งจะได้รับความรู้และการฝึกทักษะต่าง ๆ ในการดูแลทารก และดูแลตนเองในระยะหลังคลอดก่อนกลับบ้าน แต่พบว่า มารดาู้สึกถึงความต้องการการเป็นมารดาอย่างไม่เพียงพอในเวลาเพียงชั่วคราวที่พักรักษาตัวอยู่ในโรงพยาบาล เพราะมารดาที่คลอดปกติทางช่องคลอดและไม่มีภาวะแทรกซ้อนหลังคลอด มารดาจะได้กลับบ้านภายใน

2 - 3 วัน ซึ่งเป็นระยะเวลาที่สั้นในการพักในโรงพยาบาลสำหรับมารดาที่จะเรียนรู้ และการดูแลทารกด้วยตัวเอง ในระหว่างที่พักในโรงพยาบาลนั้นพยาบาลได้ให้ความช่วยเหลือด้านร่างกาย แต่ไม่ได้เน้นเรื่องการดำรงไว้ซึ่งบทบาทการเป็นมารดา ซึ่งเป็นสิ่งที่จำเป็นและสำคัญมากที่ต้องให้มารดาในระยะแรกก่อนกลับบ้าน

ในระยะ 6 สัปดาห์หลังคลอด เป็นช่วงที่สับสนและเครียด (Donaldson, 1981) เพราะมารดามีความรู้และทักษะไม่เพียงพอในการดูแลทารก รวมทั้งข้อมูลในการดูแลตนเองในระยะหลังคลอดที่มารดาพักอยู่ในโรงพยาบาล พวกเขาอาจจะขาดความเชื่อมั่นในความสามารถของตนเอง (Rutledge & Priham, 1987) การคงไว้ซึ่งบทบาทการเป็นมารดาเป็นส่วนประกอบที่สำคัญในการพัฒนาบุคคล ที่จะสามารถนำพาสังคมให้ดีขึ้นได้อีกในอนาคต

เมอร์เซอร์ (Mercer, 1985) ได้ให้คำจำกัดความว่า การดำรงไว้ซึ่งบทบาทการเป็นมารดา เป็นกระบวนการที่มารดาทำบทบาทให้สำเร็จ และรวบรวมพฤติกรรมของความเป็นมารดาเข้าไปจัดตั้งเป็นบทบาทของเขา และมีความกลมกลืนกับระบบอื่น ๆ ดังนั้น เขาจึงมีความสุขกับเอกลักษณ์ความเป็นมารดาของเขา นอกจากนั้น การดำรงไว้ซึ่งบทบาทการเป็นมารดาเป็นกระบวนการการรับรู้ความรู้สึกที่ซับซ้อน (Walker, Crain, & Thompson, 1986) มันเกิดขึ้นเป็นประสบการณ์ในตัวของผู้หญิงที่เริ่มเป็นแม่ และทำทีละน้อย ทำโดยตลอดการตั้งครรภ์ ทำให้บรรลุกับการดำรงไว้ซึ่งเอกลักษณ์ของการเป็นมารดา

เมอร์เซอร์ (Mercer, 1981) ได้ศึกษาการแสดงบทบาทการเป็นมารดาด้วยการศึกษาดิตตามเป็นระยะ 1 ปีหลังคลอดบุตร พบว่ามารดาจะมีความมั่นใจ ฟังพอใจในบทบาท และสามารถแสดงเอกลักษณ์ของความเป็นมารดาซึ่งเป็นสัญลักษณ์ที่แสดงว่ามารดาประสบความสำเร็จในการดำรงบทบาทนั้น (Walker et al., 1986) อยู่ในช่วง 3 - 10 เดือนหลังคลอด (Koniak-Griffin, 1993) แต่มารดาวัยรุ่นจะประสบความสำเร็จในการดำรงบทบาทมารดาได้ในช่วง 6 - 10 เดือนหลังคลอด (Mercer, 1981) และได้เสนอรูปแบบของความสำเร็จในการเป็นมารดา ที่แสดงถึงองค์ประกอบของการแสดงบทบาทการเป็นมารดา และปัจจัยที่มีผลต่อการแสดงบทบาทการเป็นมารดา ซึ่งแสดงในภาพที่ 2

ภาพที่ 2 รูปแบบของความสำเร็จในการแสดงบทบาทการเป็นมารดาของเมอร์เซอร์ (Mercer, 1981)

ดังนั้น ในระยะ 4 - 6 สัปดาห์หลังคลอดเป็นระยะที่สำคัญของการพัฒนาการเริ่มต้นของการปฏิสัมพันธ์ระหว่างมารดาและบุตร ถ้ามารดาสามารถแสดงบทบาทการเป็นมารดาในระยะนี้ได้ อย่างราบรื่นและเหมาะสม จะทำให้มารดามีความรู้สึกมั่นใจในการกระทำบทบาทการเป็นมารดา มีความภาคภูมิใจในความสามารถของตนเอง และสามารถพัฒนาความสามารถจนกระทั่งมีความสำเร็จในการดำรงบทบาทมารดาในระยะต่อไป ซึ่งมีความสำคัญอย่างยิ่งต่อพัฒนาการทางด้านร่างกาย จิตใจ สังคม และมีภาวะสุขภาพที่ดีตลอดทั้งมีการแสดงออกทางด้านอารมณ์และพฤติกรรมที่เหมาะสม ซึ่งการแสดงบทบาทการเป็นมารดาในระยะหลังคลอดที่เหมาะสมและ

มีประสิทธิภาพ สามารถประเมินได้ทั้งจากความรู้สึกของมารดาต่อการแสดงบทบาทการเป็นมารดา และพฤติกรรมการเป็นมารดา จากแนวคิดของเมอร์เซอร์การแสดงบทบาทการเป็นมารดาในระยะหลังคลอด ประกอบด้วย 3 องค์ประกอบ ซึ่งสามารถอธิบายรายละเอียดได้ดังนี้

1. ความผูกพันกับบุตร เป็นพฤติกรรมหรือความรู้สึกของมารดาที่มีต่อบุตรเกี่ยวกับการยอมรับบุตร การมีความรัก และความผูกพันที่มีต่อบุตร การดูแลเอาใจใส่บุตร โดยคลอส และ เคนเนล (Klaus & Kennell, 1982) ได้กล่าวว่ามารดาสามารถแสดงความรู้สึกผูกพันกับบุตรได้ตั้งวันแรก ของชีวิตบุตร โดยเน้นในช่วงระยะเวลาดังแต่บุตรเกิดจนถึงชั่วโมงแรกหลังคลอดซึ่งเป็นระยะเวลา ที่มารดาที่มีความรู้สึกไวที่สุด และเป็นช่วงเวลาที่สำคัญที่จะก่อให้เกิดสัมพันธภาพระหว่างมารดากับ ทารกได้และมารดาจะแสดงพฤติกรรมความผูกพันกับบุตรด้วยการที่มารดามองสำรวจร่างกายบุตร การสัมผัสจับต้องตัวบุตร การพูดคุยกับบุตร การมองสบตาบุตร การใช้เวลาและความมั่นคงแก่บุตร การสร้างความคุ้นเคยกับบุตรและมีความรู้สึกที่ต้องการให้การดูแลบุตรเพื่อให้บุตรได้รับการ ตอบสนองตามที่บุตรต้องการ มารดาที่มีความเต็มใจและตั้งใจในการเลี้ยงดูบุตรด้วยตนเอง ทำให้ บุตรได้รับความรัก ความอบอุ่นและภูมิคุ้มกันทางน้ำนม ตลอดทั้งมารดาที่มีการเรียนรู้และจำกลืนกาย ของบุตรได้ ในขณะที่เดียวกันมารดาก็จะแสดงพฤติกรรมความผูกพันตอบสนองมารดาด้วย ซึ่งการมี ปฏิสัมพันธ์ซึ่งกันและกันระหว่างมารดาและบุตร ก่อให้เกิดความรัก ความเอื้ออาทร และเป็น สายใยเชื่อมโยงระหว่างมารดากับทารกไว้แนบแน่น

แกรนเลย์ (Cranley, 1981) ได้กล่าวถึงความรู้สึกผูกพันระหว่างมารดาและบุตรว่าเป็น ความรู้สึกนึกคิดของมารดาที่มีต่อบุตร ซึ่งประกอบด้วย การยอมรับความเป็นบุคคลของตนเองและ บุตร การมีปฏิสัมพันธ์กับบุตร เช่น การสัมผัส การอุ้ม การกอด การพูดคุย และการสบตากับทารก ตลอดจนการรับรู้คุณลักษณะ รูปร่างหน้าตา และความสนใจที่มารดาที่มีต่อบุตร การเสียสละเรื่องของ ตนเอง การปฏิบัติตามบทบาทมารดา การเตรียมของใช้และที่พักสำหรับบุตร

ดังนั้นการมีความผูกพันที่ดีกับบุตร มารดาจะต้องมีการแสดงออกที่ประกอบด้วยทั้ง ความรู้สึกและการกระทำที่เกี่ยวกับความรัก ความห่วงใย ความผูกพันที่มีต่อบุตรด้วยการยอมรับ บุตร การเอาใจใส่ดูแลบุตร การกอดรัดอุ้มบุตร การให้ความรักความอบอุ่นแก่บุตร การสัมผัส ไกล่ชิด การพูดคุยหยอกล้อกับบุตรและการใช้เวลากับบุตรอย่างสม่ำเสมอ ถ้าหากมารดาและบุตร มีความผูกพันหรือสัมพันธภาพที่มั่นคงตั้งแต่ระยะแรกจะมีผลทำให้ทารกเจริญเติบโตขึ้นเป็นบุคคล ที่มีความมั่นคงทางด้านจิตใจ มีความไว้วางใจในตนเองและผู้อื่น สามารถให้ความร่วมมือในการ ช่วยเหลือผู้อื่นได้ดี ในทางตรงกันข้ามถ้าความผูกพันระหว่างมารดากับบุตรไม่ดี จะมีผลกระทบ ต่อพัฒนาการทั้งทางด้านร่างกายและจิตใจ บุตรมีแนวโน้มที่จะกลายเป็นบุคคลที่ขาดความมั่นคง ทางด้านจิตใจ มีความวิตกกังวลสูง ต้องพึ่งพาผู้อื่นเสมอ และจะกลายเป็นบุคคลที่มีอาการทาง

ประสาทได้ง่าย เช่น มีภาวะซึมเศร้าหรือมีความกลัวมากกว่าปกติ (Dizon, 1984) นอกจากนั้นการที่มารดาไม่สามารถสร้างความผูกพันที่ดีกับทารกจะก่อให้เกิดปัญหาเกี่ยวกับทารกในภายหลังปัญหาที่พบบ่อยได้แก่ การที่ทารกถูกทำร้ายหรือถูกทอดทิ้ง (Child Abuse & Child Neglect) รวมทั้งมีการเจริญเติบโตชะงักงันได้อีกด้วย (Cropley, 1986)

ในมารดาวัยรุ่นการสร้าง ความผูกพันกับบุตรอาจมีความยากลำบาก มารดาวัยรุ่นบางคนมองว่าบุตรเป็นผู้บุกรุกในชีวิตของตน (Jarrett, 1982) และคิดเสมอว่าบุตรเป็นผู้ที่ทำให้ตนตกอยู่ในสถานการณ์ที่เลวร้าย (Pilliteri, 1986) และโดยเฉพาะถ้าการคลอดบุตรนั้นไม่เป็นที่ยอมรับของสามีและครอบครัว ทำให้มารดาวัยรุ่นรู้สึกห่างเหินบุตร ซึ่งมักพบเสมอว่ามารดาวัยรุ่นมักจะไม่ค่อยมีพฤติกรรมที่ใกล้ชิดสนิทสนมบุตรเท่าใดนัก ซึ่งสไตเนอร์, ลีเวนทอล, เบิร์ก, จอห์นสัน และเมอร์เกอร์ (Strier, Leventhal, Berg, Johnson, & Merger, 1993) ได้ศึกษาพบว่าบุตรที่เกิดจากมารดาอายุเท่ากับหรือน้อยกว่า 18 ปี ได้รับการปฏิบัติที่ไม่ถูกต้อง เช่น ถูกทอดทิ้ง หรือถูกทารุณกรรมสูงถึงร้อยละ 12.8 และบุตรมีการเจริญเติบโตที่น้อยกว่าบุตรที่เกิดจากมารดาที่มีอายุเท่ากับหรือมากกว่า 19 ปี ถึง 1.67 เท่า

นอร์ และ โรเบิร์ต (Norr & Roberts, 1991) ได้ศึกษาเปรียบเทียบพฤติกรรมความผูกพันระหว่างมารดาและบุตรในการเป็นมารดา (Maternal Attachment Behavior) ของมารดาวัยรุ่นและมารดาผู้ใหญ่ พบว่าพฤติกรรมความผูกพันในการเป็นมารดาระหว่างให้นมบุตรในขณะที่อยู่โรงพยาบาลของมารดาวัยรุ่นอายุ 14 - 19 ปีน้อยกว่ามารดาที่มีอายุ 20 - 24 ปี แต่จากการศึกษาของเคมพ์ และเพรท (Kemp & Page, 1990) ได้ศึกษาเปรียบเทียบปัจจัยที่มีผลกระทบต่อการดำรงบทบาทการเป็นมารดาในมารดาวัยรุ่นและมารดาผู้ใหญ่ การมีสัมพันธภาพระหว่างมารดาและบุตรในระยะตั้งครรภ์ในไตรมาสที่ 2 และ 3 ของมารดาวัยรุ่นและมารดาผู้ใหญ่มีผลต่อการปรับตัวระหว่างมารดาและบุตรในระยะหลังคลอดขณะอยู่โรงพยาบาลแตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ

2. ความสามารถในการปฏิบัติพฤติกรรมการเป็นมารดา โดยมารดานำทักษะการดูแลทารกมาใช้ในการแสดงบทบาท ซึ่งทักษะในบทบาทจะต้องประกอบด้วยทักษะการปฏิบัติ ที่ต้องกระทำเกี่ยวกับการดูแลบุตรในเรื่องการให้อาหาร การขับถ่าย ความสุขสบาย การดูแลผิวหนัง การจัดการเล่นและกิจกรรม และการดูแลสุขภาพ (Simone & Gottlieb, 1987) และทักษะทางปัญญา (Cognitive Skill) คือความสามารถในการแปลพฤติกรรมของบุตร รวมทั้งมารดามีการรับรู้ความสามารถของตนเองในการปฏิบัติกิจกรรมในการดูแลบุตร นั่นคือ มีความมั่นใจในการกระทำบทบาทการเป็นมารดา (Mercer & Ferketic, 1994) ในการเลี้ยงดูบุตรในเรื่องต่อไปนี้

2.1 การให้อาหารบุตร อาหารที่เหมาะสมสำหรับบุตรแรกเกิด คือ นมมารดาเพราะมีประโยชน์หลายอย่างที่สำคัญคือ มีสารอาหารครบถ้วน มีภูมิคุ้มกันโรคติดเชื้อ ย่อยง่าย ทารกไม่ค่อยแพ้ สะอาดและประหยัด นอกจากนี้การให้นมมารดาแก่บุตรเป็นเสมือนสื่อกลางของของความสัมพันธ์ระหว่างมารดาและบุตร ซึ่งจะช่วยส่งเสริมสัมพันธภาพระหว่างมารดาและบุตรด้วย (Klaue & Kannell, 1982) การให้นมบุตรอาจจะให้ตามเวลาหรือให้ทุกครั้งที่บุตรหิว ซึ่งในแต่ละคนจะแตกต่างกันไป หลังจากให้นมทุกครั้งควรทำให้บุตรเรอโดยลูบหลังเบา ๆ เพื่อป้องกันภาวะท้องอืด แล้วให้บุตรนอนตะแคงขวา เพื่อให้การไหลของน้ำนมลงสู่ลำไส้ได้ดีขึ้น ช่วยในการย่อย และป้องกันการสำลักนมออกมา ทำให้ไม่มีลมคั่งค้างในกระเพาะ

2.2 การจับถ่าย บุตรแรกเกิดวัยนี้จะถ่ายอุจจาระและปัสสาวะบ่อย มารดาควรเปลี่ยนผ้าอ้อมทุกครั้งที่บุตรถ่ายอุจจาระและปัสสาวะ ล้างด้วยน้ำที่สะอาดแล้วเช็ดให้แห้งเพราะถ้าปล่อยให้ชื้น ผิวหนังบุตรจะแดง อักเสบ และเป็นแผลได้ รวมทั้งควรสังเกตอาการผิดปกติของการจับถ่ายด้วย

2.3 การดูแลความสุขสบายของบุตรประกอบด้วย

2.3.1 การนอนของบุตร มารดาควรจัดสถานที่และบรรยากาศที่เหมาะสมแก่การนอนให้แก่บุตร ควรเป็นห้องที่โล่ง อากาศถ่ายเทดี มีแสงแดด แสงสว่างส่องถึง ถ้าไม่มีห้องเฉพาะควรจัดให้นอนที่มุมหนึ่งมุมใดของห้อง โดยจัดให้เป็นสัดส่วนและสะอาดไม่มีสิ่งรบกวน เช่น แมลงวัน มด และสัตว์เลื้อยต่าง ๆ มารดาควรจัดให้บุตรนอนตะแคงข้างใดข้างหนึ่งหรือจัดให้นอนคว่ำโดยหันหน้าไปด้านใดด้านหนึ่ง เพื่อช่วยให้บุตรมีการระบายของเหลวต่าง ๆ ที่คั่งค้างออกได้ง่าย

2.3.2 การสวมเสื้อผ้า เสื้อผ้าสำหรับบุตรควรทำจากผ้าบาง นุ่มนวล ซักสะอาด ควรเป็นเสื้อผ้าหนาและใช้สายผูกเพื่อสะดวกในการสวมและถอดออก และมารดาต้องดูแลให้บุตรใส่เสื้อผ้าที่เหมาะสมกับสภาพอากาศ ไม่สวมเสื้อผ้าที่อับชื้น สำหรับการทำความสะอาดเสื้อผ้าของบุตร ควรแยกซักต่างหากไม่ซักปะปนกับเสื้อผ้าผู้ใหญ่และใช้สบู่ซักจะดีกว่าผงซักฟอกหรืออาจใช้น้ำยาซักผ้าที่ทำเฉพาะสำหรับเด็ก ที่สำคัญคือต้องพยายามซักและล้างด้วยน้ำสะอาดหลาย ๆ ครั้ง จนแน่ใจว่าสะอาดจริง ๆ หลังจากนั้นควรนำไปตากแดดให้แห้งสนิท ไม่ควรตากไว้ในที่ร่มหรือภายในห้องของบุตรที่นอนอยู่เพราะจะทำให้ยับยั้ง

2.3.3 การตอบสนองความต้องการของบุตรที่เหมาะสม โดยความต้องการของเด็กวัยทารก ได้แก่ ความต้องการทางกาย เช่น อาหาร การพักผ่อนนอนหลับ ที่อยู่อาศัยที่ปลอดภัย

การขับถ่าย การเคลื่อนไหว และความต้องการทางจิตใจ เช่นความต้องการความรัก ความเอาใจใส่ที่สม่ำเสมอจากการคา รัชนี ลาซโรจน์ (2535) ได้กล่าวว่า วัยทารกมีความต้องการการดูแลด้วย ซึ่งเป็นพฤติกรรมที่เด็กวัยทารกพอใจและช่วยลดความเครียด ความวิตกกังวล ตลอดจนความต้องการการกระตุ้นทางสติปัญญาและสังคม ทารกส่วนใหญ่จะสื่อความต้องการด้วยการร้องไห้ เพราะการร้องไห้เป็นการติดต่อสื่อสารอย่างเดียวของบุตร ซึ่งสาเหตุการร้องไห้ของทารกโดยทั่วไปเนื่องจากความหิว ความกลัว ความเจ็บปวด ความต้องการการโอบอุ้มสัมผัส (Marlow & Reeding, 1988) ดังนั้นมารดาจึงควรเรียนรู้ถึงความต้องการของบุตรและสามารถแปลพฤติกรรมที่บุตรแสดงออกนั้น มีความหมายอย่างไร และมารดาต้องตอบสนองบุตรให้เหมาะสมกับภาวะของบุตรขณะนั้น

2.4 การดูแลผิวหนังบุตร เป็นการดูแลความสะอาดร่างกายของบุตรเพื่อป้องกันการเกิดความผิดปกติหรือการระคายเคืองที่จะเกิดกับผิวหนังของบุตร ดังนั้นมารดาควรทำความสะอาดร่างกายของบุตรทุกวันอย่างน้อยวันละ 2 ครั้ง และควรเป็นเวลาก่อนให้นม แต่ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับสภาวะผิวหนังของบุตร อุณหภูมิของอากาศ และสิ่งแวดล้อม (อำไพ ชนะกอก, 2538) ถ้าบุตรสะอาดยังไม่หลุดควรใช้วิธีเช็ดตัวเพื่อป้องกันการเกิดสะดือแฉะและเป็นหนอง หลังจากเช็ดตัวแล้วต้องทำความสะอาดสะดือด้วยการใช้ไม้พันสำลีชุบแอลกอฮอล์ 70 เปอร์เซ็นต์เช็ดรอบ ๆ สะดือทุกวันจนกว่าสะดือจะหลุด เมื่อถ้าสะดือหลุดและแห้งดีแล้วให้ใช้วิธีจับแช่ลงอ่าง การใช้แปรงและสบู่ควรใช้สำหรับเด็ก และไม่โรยแป้งจำนวนมากที่บริเวณข้อพับของบุตรเพราะอาจทำให้เกิดการหมักหมมเปียกชื้น จะทำให้เกิดผดผื่นได้ ขณะทาแป้งควรระวังผงแป้งเข้าจมูกบุตรเพราะบุตรจะสูดเอาผงแป้งเข้าปอดซึ่งอาจทำให้เกิดอันตรายกับบุตรได้ นอกจากนี้ควรสังเกตลักษณะความผิดปกติผิวหนังของบุตรด้วย เช่น การเกิดผดผื่น หรือการอักเสบของผิวหนัง

2.5 การดูแลสุขภาพของบุตร เพื่อให้บุตรมีร่างกายแข็งแรงโดยปลอดภัยจากการเจ็บป่วย เด็กทารกจะเป็นโรคไข้หวัดได้ง่ายและอาจเกิดภาวะแทรกซ้อน คือ โรคปอดอักเสบ ดังนั้นมารดาจึงควรป้องกันโดยการดูแลบุตรให้มีความแข็งแรงอยู่เสมอ ไม่พาบุตรไปที่ชุมชนโดยไม่จำเป็น ให้บุตรอยู่ในที่อากาศถ่ายเทดี ไม่มีควันไฟ ควันบุหรี่ในบ้าน เมื่อมีบุคคลในบ้านเจ็บป่วยควรแยกบุตรไม่ให้คลุกคลีกับผู้ติดเชื้อ (อำไพ ชนะกอก, 2538) และมารดาควรนำบุตรมารับภูมิคุ้มกันโรคเมื่อถึงเวลานัด เพื่อให้บุตรมีสุขภาพแข็งแรงและมีภูมิต้านทานโรค รวมทั้งการสังเกตอาการผิดปกติของบุตรด้วย ซึ่งในวัยทารกอาการผิดปกติที่พบได้บ่อย เช่น มีไข้ ซึม ไม่ดูดนม ท้องอืด ท้องเสีย หรือท้องผูก เป็นต้น เมื่อมารดาพบว่าบุตรมีอาการดังกล่าวควรรีบพาบุตรไปพบแพทย์ ไม่ควรซื้อยาให้บุตรรับประทานเองเพราะอาจเป็นอันตรายต่อบุตรได้ รวมทั้งการป้องกันบุตรจากอันตรายและอุบัติเหตุต่าง ๆ ที่อาจเกิดจากสิ่งของเครื่องใช้ภายในบ้าน ที่อยู่อาศัย เป็นต้น เด็กวัยทารก 1 - 2 เดือน อุบัติเหตุที่พบได้บ่อยได้แก่ หายใจไม่ออกเพราะหมอนหรือที่นอนอุดจมูก

และปาก การสำลักร้านม การตกจากเตียง วิธีป้องกัน คือ ที่นอนสำหรับทารกวัยนี้ต้องเป็นที่นอนชนิดเนื้อแน่น เรียบและแข็งพอประมาณ ไม่จำเป็นต้องนอนหนุนหมอน ไม่ควรปล่อยให้ทารกนอนบนเตียงลำพัง ควรจัดให้ทารกนอนในระดับพื้นห้อง หรือต้องอยู่บนเตียงจะต้องมีลูกกรงกั้นกัน ทารกตกเตียง และเวลาให้นมบุตรควรอุ้มบุตรเพื่อป้องกันการสำลักนมเข้าไปในปอด (รัชนี ลาขโรจน์, 2535)

2.6 การจัดการเล่นและกิจกรรมสำหรับบุตร สำหรับทารกแรกเกิดการจัดการเล่นและกิจกรรมนั้นเป็นเป้าหมายเพื่อความสนุกสนาน และส่งเสริมพัฒนาการทางด้านการเคลื่อนไหวและบุคลิกภาพของบุตร รวมทั้งพัฒนาการทางสติปัญญา (รัชนี ลาขโรจน์, 2535) การส่งเสริมพัฒนาการบุตรด้วยการจัดหาวัสดุเครื่องเล่นและประสบการณ์อย่างเพียงพอแก่บุตร จะช่วยให้บุตรเพิ่มพูนประสิทธิภาพของตนเอง ทำให้บุตรมีการเจริญเติบโตอย่างเหมาะสม มีคุณภาพและประสิทธิภาพ โดยมีวิธีการส่งเสริมพัฒนาการในทารกแรกเกิด ได้แก่ มารดาควรอุ้มบุตรบ่อย ๆ เท่าที่จะสามารถทำได้ และขณะอุ้มควรจับแขนทารกให้เอื้อมแตะใบหน้าผู้อุ้มเพื่อเป็นการพัฒนาการเอื้อมคว้า การหาของเล่นที่เหมาะสมกับวัย การพูดคุยออกสื่อกับบุตร เป็นต้น (กรรณิการ์ วิจิตรสุคนธ์, 2532)

แต่ในมารดาวัยรุ่นจะมีข้อจำกัดในความต้องการของตัวเองที่จะเลี้ยงดูบุตรเนื่องจากยังไม่มีวุฒิภาวะ ขาดประสบการณ์ ขาดความรู้ ความเข้าใจในการเลี้ยงดูบุตรและพฤติกรรมของบุตร ทำให้กิจกรรมในการเลี้ยงดูบุตรมีความลำบากได้ เช่น มารดากลัวว่าบุตรจะได้รับอันตรายจากการอุ้มที่ไม่ชำนาญของตน การอาบน้ำจะทำให้บุตรสำลักน้ำหรือลื่นเป็นอันตราย เป็นต้น นอกจากนี้มารดาวัยรุ่นอยู่ในวัยที่ยึดตนเองเป็นศูนย์กลาง (Egocentric) มีแนวโน้มที่จะตอบสนองความต้องการของตนเองก่อนจะตอบสนองความต้องการของบุตร มีความรู้สึกไม่ไวต่อความต้องการของบุตรและไม่อดทนต่อพฤติกรรมบางอย่างของบุตร ไม่สามารถรับรู้หรือจดจำการชี้แนะของบุตร (Infant Signal) มารดาวัยรุ่นจึงตอบสนองความต้องการของบุตรไม่เหมาะสม เช่น ใช้มืออุดปากบุตรมากกว่าปลอบโยนเมื่อบุตรร้องไห้ จากการศึกษาของ เมอร์เซอร์ (Mercer, 1980) เกี่ยวกับการตอบสนองความต้องการของบุตรของมารดาวัยรุ่น พบว่า มารดาวัยรุ่นมากกว่าครึ่งของกลุ่มตัวอย่างที่ศึกษาปฏิเสธและลังเลที่จะตอบสนองความต้องการของทารกก่อนความต้องการของตนเอง เช่น เกี่ยวกับการศึกษาของโจน และคณะ (Jones et al., 1980) ที่ศึกษาพบว่ามารดาที่มีอายุน้อยกว่า 19 ปี ในขณะที่อยู่โรงพยาบาลมีพฤติกรรมการอุ้มบุตรและตอบสนองบุตรน้อยกว่ามารดาที่มีอายุมากกว่า 19 ปี

3. ความพึงพอใจในบทบาทการเป็นมารดา เป็นความรู้สึกของมารดาที่มีต่อการกระทำบทบาทการเป็นมารดา โดยมารดามีการยอมรับบทบาท มีความรู้สึกสบายใจ รู้สึกภาคภูมิใจ มีความสุขจากการทำหน้าที่มารดา และได้รับการตอบสนองที่ดีจากบุตร

แต่มารดาวัยรุ่นส่วนใหญ่จะมีความรู้สึกขัดแย้งบทบาทการเป็นมารดา เนื่องจากการพัฒนางานของมารดาวัยรุ่นถูกขัดขวางหรือเป็นไปอย่างล่าช้าจากการที่ต้องทำหน้าที่การเป็นมารดา เป็นผลให้มารดาวัยรุ่นเกิดความรู้สึกสองฝักสองฝ่ายที่จะรับผิดชอบหน้าที่มารดา หรือจะพัฒนางานวัยรุ่นให้สมบูรณ์ มีความล่งเลที่จะยอมรับบุตร ทั้งนี้เพราะมารดาวัยรุ่นจะถูกแยกจากสังคมของเพื่อน ๆ ในวัยเดียวกัน ต้องอุทิศเวลาให้กับการดูแลบุตร ต้องหยุดชะงักการศึกษาชั่วคราวหรือถาวร ทำให้ไม่มีโอกาสเลือกอาชีพ มักได้งานที่มีรายได้ต่ำ การมีบุตรจึงจำเป็นต้องพึ่งพาบิดามารดาในด้านเศรษฐกิจและการช่วยเหลือเลี้ยงดูบุตร รู้สึกขาดอิสระในการดำเนินชีวิต ทำให้มารดาวัยรุ่นรู้สึกเสียใจและทุกข์โศกอยู่ส่วนลึกของหัวใจ (Old et al., 1984) ซัคเกอร์แมน และวินสมอร์ (Zuckerman & Winsmore, 1979) ได้ศึกษาในวัยรุ่นจำนวน 55 คน พบว่า มารดาวัยรุ่นจะมีความรู้สึกไม่มั่นคงต่อบทบาทการเป็นมารดา รู้สึกเบื่อหน่ายในการเลี้ยงดูบุตรเพราะไม่ทราบว่าทารกต้องการอะไร มีความรู้สึกที่จะเลี้ยงดูบุตรด้วยนมมารดาน้อยทั้งนี้เพราะคิดว่าตนเองได้อาหารไม่ถูกส่วน นอกจากนี้ยังคิดว่าการเลี้ยงดูบุตรด้วยนมตนเองเป็นการยุ่งยากและไม่สะดวก ดังนั้นการให้ความรู้แก่มารดาวัยรุ่นและให้มีการฝึกปฏิบัติเกี่ยวกับการเลี้ยงดูทารก จึงเป็นสิ่งจำเป็นที่จะช่วยให้มารดาวัยรุ่น โดยเฉพาะอย่างยิ่งมารดาวัยรุ่นที่เป็นมารดาครั้งแรกมีความมั่นใจในการกระทำบทบาท และสามารถดำรงบทบาทการเป็นมารดาได้ นอกจากนี้อาจต้องอาศัยปัจจัยบางประการที่มาช่วยส่งเสริมหรือสนับสนุนให้มารดาวัยรุ่นสามารถเผชิญปัญหาต่าง ๆ จากการเป็นมารดาในระยะหลังคลอดได้และมีความสามารถดำรงบทบาทการเป็นมารดาในการเลี้ยงดูบุตรได้อย่างถูกต้องและเหมาะสม

ปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับการดำรงบทบาทมารดา

การปรับตัวต่อการเป็นมารดามีปัจจัยหลายประการที่เกี่ยวข้อง ซึ่งจากการทบทวนเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง พบว่ามีปัจจัยต่าง ๆ ได้แก่ บุคลิกภาพและการเลี้ยงดูที่ได้รับในวัยเด็ก อายุของมารดา ประสบการณ์ในการเลี้ยงดูเด็กก่อน ระดับการศึกษาของมารดา รายได้ ครอบครัว และสัมพันธภาพในชีวิตสมรส

บุคลิกภาพและการเลี้ยงดูที่ได้รับในวัยเด็ก มารดาหลังคลอดที่มีบุคลิกภาพเข้มแข็ง มีความเชื่อมั่นในตนเอง และได้รับการอบรมเลี้ยงดูในวัยเด็กด้วยความอบอุ่นและเข้าใจ จะสามารถปรับตัวในการเป็นมารดาได้ดีกว่ามารดาหลังคลอดที่ขาดความอบอุ่นในวัยเด็ก ในกรณีที่มารดาหลังคลอดขาดความอบอุ่นในวัยเด็กมักจะแสดงพฤติกรรมเช่นเดียวกับที่มารดาแสดงต่อตน เช่น การปล่อยปละละเลย ทุบตีทารุณ และจะมีความลำบากในการยอมรับบทบาทการเป็นมารดา (Belsky, 1984)

อายุของมารดา มารดาหลังคลอดที่มีอายุต่ำกว่า 20 ปี ส่วนใหญ่เป็นผู้ที่มีวุฒิภาวะ อารมณ์ต่ำเพราะถือว่าอยู่ในช่วงของการเป็นวัยรุ่น ความสนใจเอาใจใส่และความรับผิดชอบต่อการดูแลบุตรและครอบครัวยังไม่สูงนัก อารมณ์อ่อนไหวเปลี่ยนแปลงง่ายต่อสิ่งที่มากระทบ ทำให้บุคคลกลุ่มนี้มีการปรับตัวเป็นมารดาได้ช้าหรือน้อยกว่ากลุ่มมารดาหลังคลอดที่มีอายุสูงกว่า 20 ปี งานวิจัยที่ผ่านมาพบว่ามารดาวัยรุ่นมีพฤติกรรมเฉยชา และตอบสนองต่อความต้องการของบุตรตนเองไม่ดีเท่ามารดาที่เป็นผู้ใหญ่ แต่เมื่อควบคุมตัวแปรอื่น ๆ (รายได้, การศึกษา, สัมพันธภาพสมรส ฯลฯ) ที่มีผลต่อพฤติกรรมเลี้ยงดูบุตรของมารดาแล้วพบว่า อายุเพียงอย่างเดียวไม่ได้ทำนายว่ามารดาจะเลี้ยงดูบุตรได้ไม่ดี แต่มารดาที่เป็นวัยรุ่นมักมีการศึกษาน้อย รายได้ต่ำ บางรายอาจมีสัมพันธภาพที่ไม่ดีกับสามี จึงมีผลทำให้การปรับตัวเป็นมารดาหรือให้การอบรมเลี้ยงดูบุตรได้ไม่ดีเท่ากับมารดาที่ไม่ใช่วัยรุ่น (Ross, 1999; Vondra & Belsky, 1993) ดังนั้นเมื่อพยายามดูแลมารดาวัยรุ่นไม่ควรสรุปว่ามีปัญหา แต่จะต้องดูปัจจัยอื่น ๆ ประกอบด้วย เช่น รายได้ สัมพันธภาพกับสามี ประเมินแต่ละรายเพื่อจะได้ให้การพยาบาลที่เหมาะสมกับความต้องการของมารดาวัยรุ่นแต่ละบุคคล ประสิทธิภาพในการเลี้ยงดูเด็ก หากมารดาหลังคลอดมีประสบการณ์ในการเลี้ยงดูเด็กมาก่อน เช่น เลี้ยงน้องหรือเลี้ยงหลาน จะมีการปรับตัวตอบสนองบทบาทการเป็นมารดาดีกว่ามารดาหลังคลอดที่ไม่เคยมีประสบการณ์เหล่านี้ จากการศึกษาของ สุตันทา ยิ้มแย้ม (2530) ซึ่งพบว่า หญิงครรภ์แรกที่มีประสบการณ์การเลี้ยงดูเด็กก่อน มีการปรับตัวตอบสนองบทบาทการเป็นมารดาได้ดีกว่าหญิงครรภ์แรกที่ไม่เคยมีประสบการณ์การเลี้ยงดูเด็กก่อนอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ ($p < .05$)

การศึกษาของมารดา ผู้ที่มีการศึกษาสูงจะสามารถปรับตัวสู่การเป็นมารดาได้ดีกว่าผู้ที่มีการศึกษาน้อย จะมีการเรียนรู้และปรับตัว มีโอกาสค้นคว้าหาความรู้เพิ่มเติมจากแหล่งความรู้ต่าง ๆ ได้มากกว่า (Ross, 1999) การศึกษาจะช่วยทำให้มารดามีพัฒนาการทางสติปัญญา มีความสามารถในการเรียนรู้และการปรับตัว มารดาที่มีการศึกษาสูงมีโอกาสดค้นคว้าหาความรู้เพิ่มเติมจากแหล่งความรู้ต่าง ๆ ได้มากกว่าจะช่วยทำให้มารดาสามารถปรับตัวเข้าสู่บทบาทการเป็นมารดาและสามารถแสดงบทบาทมารดาได้ดีกว่ามารดาที่มีการศึกษาต่ำ ซึ่งราล์ฟ (Ralph, 1977 cited in Mercer, 1981) ศึกษาพบว่ามารดาที่มีการศึกษาสูงกว่ามีความรู้เกี่ยวกับการเปลี่ยนแปลงเพื่อรับบทบาทการเป็นมารดาเป็นภาวะวิกฤติน้อยกว่ามารดาที่มีระดับการศึกษาต่ำ สอดคล้องกับ วณิดา โชคบุญยสิทธิ์ (2530) ศึกษาพบว่าระดับการศึกษามีความสัมพันธ์ทางบวกกับการรับรู้บทบาทมารดา แต่ไม่สอดคล้องกับการศึกษาของ อัจฉราวดี ศรียะศักดิ์ (2539) ซึ่งศึกษาพบว่า มารดาวัยรุ่นในระยะหลังคลอดที่มีระดับการศึกษาสูงหรือระดับการศึกษาต่ำมีการปรับตัวตอบสนองบทบาทการเป็นมารดาไม่แตกต่างกัน ($p > .05$)

รายได้ของครอบครัว ผู้ที่มีรายได้น้อยมักมีความวิตกกังวลกับฐานะเศรษฐกิจของตนและจะยิ่งวิตกกังวลมากขึ้นภายหลังคลอดบุตร จึงส่งผลให้การรับรู้ต่อบทบาทของการเป็นมารดาน้อยลง

(Ross, 1999) รายได้ของครอบครัวเป็นตัวเสริมแรงที่มีผลต่อภาวะจิตใจของมารดาวัยรุ่นให้เกิดความเครียดเพิ่มขึ้นหรือลดลงได้ เนื่องจากผู้ที่มียารายได้เพียงพอจะเป็นผู้ที่สามารถตอบสนองความจำเป็นพื้นฐานในชีวิต เช่นมีอาหารบริโภคเพียงพอ มีที่อยู่อาศัยที่เหมาะสม มีความพร้อมในการแสวงหาสิ่งสนับสนุนและมีความพร้อมในเรื่องของใช้ สิ่งอำนวยความสะดวกต่าง ๆ รวมทั้งในการเป็นอยู่และการเลี้ยงดูบุตรมากกว่ามารดาที่มีรายได้น้อย ซึ่งซัสแมน (Zussman, 1980) ได้ศึกษาพบว่ามารดาที่มีรายได้น้อยจะเกิดความเครียด เนื่องจากวิตกกังวลเกี่ยวกับค่าใช้จ่ายภายในบ้าน ทำให้มีการจัดการเกี่ยวกับเรื่องในบ้านไม่ดีพอ การรับผิดชอบในการเลี้ยงดูบุตรน้อยลง เช่นเดียวกับการศึกษาของ อัจฉราวดี ศรียศศักดิ์ (2539) พบว่ามารดาวัยรุ่นที่มีรายได้ครอบครัวสูง มีการปรับตัวตอบสนองบทบาทการเป็นมารดาวัยรุ่นในระยะหลังคลอดดีกว่ามารดาวัยรุ่นที่มีรายได้ครอบครัวต่ำ อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ

สัมพันธภาพในชีวิตสมรสคู่สามีภรรยาที่มีความรัก ความเข้าใจ และอื้ออานพซึ่งกันและกัน ย่อมก่อให้เกิดความอบอุ่นและมั่นคงของครอบครัว เมื่อภรรยาคลอดบุตร สามีจะช่วยประคับประคองจิตใจภรรยาให้สามารถปรับตัวตอบสนองบทบาทการเป็นภรรยา และเป็นมารดาได้อย่างพร้อม ๆ กันอย่างสมบูรณ์ สัมพันธภาพในชีวิตสมรสนอกจากจะมีผลต่อการเป็นบิดามารดา และการเป็นบิดามารดาที่ดีแล้ว ยังมีผลต่อพฤติกรรมและพัฒนาการของบุตรด้วย (Ross, 1999)

เบลสกี, สเปนเนียร์ และ โรนนี่ (Belsky, Spanier, & Ronne, 1983) ศึกษาพบว่าสัมพันธภาพระหว่างคู่สมรสในระยะของการเปลี่ยนแปลงเป็นบิดามารดาครั้งแรกนั้น เป็นปัจจัยนำที่จะส่งเสริมหรือขัดขวางความสำเร็จในการปรับตัวของมารดาได้ตั้งแต่ระยะตั้งครรถ์จนถึงหลังคลอด คู่สมรสที่มีความสอดคล้องกันในบทบาทหน้าที่ของกันและกัน และได้แสดงบทบาทตามความคาดหวังของอีกฝ่าย จะมีความพึงพอใจในการเป็น บิดา มารดา พอใจที่จะเรียนรู้การตอบสนองตามความต้องการของบุตร สอดคล้องกับ เคอร์รี่ (Curry, 1983) ที่ได้ศึกษาปัจจัยต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับการปรับตัวของมารดาหลังคลอดปกติครั้งแรก พบว่าสัมพันธภาพระหว่างคู่สมรสทำให้มารดารับรู้ถึงความช่วยเหลือที่ได้รับจากสามีในระยะแรกภายหลังบุตรเกิด และสามารถปรับตัวภายหลังบุตรเกิดได้โดยไม่เกิดความยุ่งยากมากนัก ตลอดทั้งสัมพันธภาพระหว่างคู่สมรสยังช่วยส่งเสริมความรู้สึกมั่นใจในความสามารถในการเป็นมารดา

การสนับสนุนจากคู่สมรส หมายถึง สามี ซึ่งนับเป็นบุคคลสำหรับมารดาหลังคลอดที่ต้องพบกับบทบาทหลายบทบาทด้วยกัน และต้องอาศัยการมีส่วนร่วมของสามี มารดาหลังคลอดพบว่าสามีเป็นแหล่งสนับสนุนเพียงแหล่งเดียวสำหรับมารดาที่ประสบปัญหายุ่งยากในบทบาทของตนเอง (Humenick & Burgen, 1987) โดยเฉพาะในสถานการณ์ครอบครัวที่มีบุตรถือกำเนิดขึ้นมาไม่ว่าเป็นบุตรคนแรกหรือคนหลังก็ตาม จะก่อให้เกิดภาวะวิกฤตขึ้นในครอบครัวได้ นั่นคือ บิดา

มารดาอาจประสบปัญหาของชีวิตครอบครัวได้แก่ สามีรู้สึกถูกทอดทิ้งไม่ได้รับความสนใจเอาใจใส่จากภรรยา มีการขัดแย้งทะเลาะกันระหว่างคู่สามีภรรยาบ่อยครั้งขึ้น (รุจา ภูโพนุลย์, 2533) จากสถานการณ์เปลี่ยนแปลงนี้ อาจทำให้ทั้งบิดาและมารดาเกิดภาวะตึงเครียด ขัดแย้งขึ้นได้กับบทบาทใหม่ โดยเฉพาะเมื่อมีบุตรคนแรก บิดาอาจเกิดสับสนเกี่ยวกับความต้องการทำหน้าที่เลี้ยงดูบุตรที่เกิดใหม่ บิดาบางคนจะรู้สึกว่าไม่มั่นใจที่จะอุ้มบุตร ทำความสะอาดร่างกายบุตร บิดาบางคนอาจปล่อยให้ทำหน้าที่ของภรรยาเลี้ยงดูบุตรตามลำพัง แต่ขณะเดียวกันภร่ายังคงต้องการการช่วยเหลือสนับสนุนจากสามี

การสนับสนุนจากครอบครัว ในการวิจัยครั้งนี้ หมายถึง บิดา มารดาของตนเอง บิดา มารดาของสามี พี่ ป้า น้า อาของตนเอง พี่ ป้า น้า อาของสามี ซึ่งเป็นบุคคลสำคัญอีกกลุ่มหนึ่งที่มีผลต่อพฤติกรรมของมารดาในระยะหลังคลอด เพราะเป็นผู้ที่มีประสบการณ์เคยเลี้ยงดูบุตรหลานหรือเป็นสามีมาก่อน เป็นผู้ที่มีมารดาในระยะหลังคลอดไว้วางใจ เชื่อถือในการให้ช่วยเหลือตนเองและบุตร ไม่ว่าจะเป็นการช่วยสนับสนุนให้กำลังใจอยู่เป็นเพื่อนอย่างใกล้ชิด ให้คำแนะนำวิธีการเลี้ยงดูบุตร วิธีการสร้าง สัมพันธภาพกับบุตร และอาจรวมถึงการช่วยทำงานบ้านด้วย

ลักษณะของครอบครัว ครอบครัวเดียวมีความอิสระเสรีภาพมีความเป็นตัวของตัวเองมากกว่าครอบครัวขยาย แต่มีข้อเสียที่มักจะขาดระบบพึ่งพาในการให้ความช่วยเหลือ และมีความรู้สึกบางครั้งเหมือนถูกแยกจากสังคมเดิม ดังนั้นมารดาวัยรุ่นในครอบครัวเดียวจึงมีโอกาสเกิดภาวะเครียดเนื่องจากขาดแหล่งพึ่งพาให้ความช่วยเหลือ เกื้อหนุน และแนะนำเกี่ยวกับพัฒนาการในระยะหลังคลอดที่สำคัญ กล่าวคือ การเตรียมเข้าสู่บทบาทมารดาได้น้อยกว่ามารดาวัยรุ่นในครอบครัวขยาย (Moore, 1989) สอดคล้องกับ วันเพ็ญ กุลนริศ (2530) ที่ศึกษาพบว่า ลักษณะครอบครัวมีความสัมพันธ์กับการดำรงบทบาทการเป็นมารดาของมารดาวัยรุ่นในระยะตั้งครรภ์อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ แต่ขัดแย้งกับการศึกษาของ อัจฉราวดี ศรียะศักดิ์ (2539) ซึ่งศึกษาพบว่า ลักษณะครอบครัวไม่มีผลต่อการปรับตัวต่อบทบาทการเป็นมารดาของมารดาวัยรุ่นในระยะหลังคลอด

สุธิดา ฉายาลักษณ์ (2531) ศึกษาสาเหตุและปัญหาของมารดาวัยรุ่น โดยศึกษาในมารดาวัยรุ่นอายุต่ำกว่า 20 ปีที่มารับบริการหลังคลอดที่โรงพยาบาลราชวิถีระหว่างเดือนพฤษภาคม ถึงเดือนมิถุนายน พ.ศ. 2531 จำนวน 136 คน ใช้วิธีการสัมภาษณ์ ผลการศึกษาพบว่ามารดาวัยรุ่นส่วนใหญ่มีอายุระหว่าง 17 - 19 ปี ร้อยละ 69.13 ได้รับการศึกษาเพียงระดับประถมศึกษาถึงร้อยละ 64.7 สภาพทางเศรษฐกิจของมารดาวัยรุ่นและสามีส่วนใหญ่มีรายได้น้อยและไม่แน่นอน ปัจจัยที่เป็นสาเหตุของการเป็นมารดาวัยรุ่น ได้แก่ ปัจจัยทางด้านครอบครัวเดิมของมารดาวัยรุ่น เนื่องจากมารดาวัยรุ่นเกือบทั้งหมดมาจากครอบครัวที่มีระดับเศรษฐกิจและสังคมต่ำ ครอบครัวขนาดใหญ่ มีรายได้น้อย มีความบีบคั้นทางเศรษฐกิจ บิดามารดามีความสัมพันธ์ที่ไม่ดีต่อกัน ครอบครัวมี

ความแตกแยกหรือมีผู้ปกครองเพียงคนเดียว ส่วนใหญ่ได้รับการเลี้ยงดูแบบอิสระค่อนข้างปล่อยปละละเลย ทำให้มารดาวัยรุ่นไม่มีความผูกพันกับบิดามารดาหรือผู้เลี้ยงดู ขาดที่พึ่ง ขาดความรักความอบอุ่น ต้องการแสวงหาความรักจากผู้อื่น ปัจจัยทางด้านลักษณะส่วนบุคคล พบว่ามารดาวัยรุ่นเกือบทั้งหมดไม่เคยมีเป้าหมายในชีวิต โดยเฉพาะในด้านการได้รับความสำเร็จทางการศึกษาในระดับสูง ทำให้มารดาวัยรุ่นมีการศึกษาน้อยและมีความสัมพันธ์ทางเพศได้เร็วกว่าผู้ที่มีการศึกษาสูง ส่วนใหญ่มารดาวัยรุ่นจะใช้เวลาว่างในการเที่ยวเตร่ ปัจจัยด้านความรู้เจตคติและค่านิยมในเรื่องเพศ พบว่า มารดาวัยรุ่นมีความรู้เกี่ยวกับการเปลี่ยนแปลงทางด้านร่างกายของตนเอง สาเหตุการตั้งครรภ์และวิธีการคุมกำเนิดที่ถูกต้อง ขาดแนวทางที่ดีในการเลือกคู่ครองและขาดการปลูกฝังและอบรมให้ตระหนักถึงปัญหาที่เกิดขึ้น นอกจากนี้มารดาวัยรุ่นยังยอมรับเรื่องการมีเพศสัมพันธ์ก่อนแต่งงานและการทำแท้งว่าเป็นเรื่องปกติธรรมดา ส่วนปัจจัยด้านกลุ่มเพื่อนและการได้รับข่าวสารในเรื่องเพศ พบว่ากลุ่มเพื่อนของมารดาวัยรุ่นมักเป็นผู้มีสามีหรือครอบครัวแล้ว และเพื่อนสนิทส่วนใหญ่เห็นด้วยกับการมีสามีครั้งนี้ ด้านการรับข่าวสารในเรื่องเพศจากสื่อมวลชน พบว่ามีส่วนผลักดันให้มีเพศสัมพันธ์ในขณะที่ยังน้อยและขาดวุฒิภาวะที่เหมาะสม ส่วนปัญหาที่เกิดจากการตั้งครรภ์ในวัยรุ่น ได้แก่ ปัญหาครอบครัว ปัญหาเศรษฐกิจ และปัญหาอารมณ์และจิตใจ

รุ่งทิพย์ ไชยโยียงค์ (2544) ศึกษาผลของการพยาบาลระบบสนับสนุนและให้ความรู้ต่อการดำรงบทบาทมารดาวัยรุ่นที่มีบุตรคนแรก ที่คลอดและมาตรวจหลังคลอดที่โรงพยาบาลศูนย์ราชบุรี จำนวน 60 คน แบ่งเป็นกลุ่มทดลองและกลุ่มควบคุม กลุ่มละ 30 คน กลุ่มทดลองได้รับการพยาบาลระบบสนับสนุนและให้ความรู้จากผู้วิจัยกับการพยาบาลตามปกติ และกลุ่มควบคุมได้รับการพยาบาลตามปกติอย่างเดียว ผลการวิจัยพบว่า มารดาในกลุ่มทดลองและกลุ่มควบคุมส่วนใหญ่มีคะแนนการดำรงบทบาทมารดาโดยรวมและในแต่ละด้านอยู่ที่ระดับค่อนข้างดี และระดับดี ซึ่งจากการพิจารณาค่าเฉลี่ยของคะแนนการดำรงบทบาทมารดา พบว่ามารดาในกลุ่มทดลองมีคะแนนการดำรงบทบาทมารดาโดยรวม และคะแนนการดำรงบทบาทมารดาในด้านการมีสัมพันธภาพกับบุตร และด้านความสามารถและความพึงพอใจในการเป็นมารดาหลังได้รับการพยาบาลระบบสนับสนุนและให้ความรู้มากกว่ากลุ่มควบคุมอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ ($p < .05$)

อุดมวรรณ ภาระเวช (2532) ศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างเจตคติต่อการเลี้ยงดูบุตร การสนับสนุนจากมารดาของมารดาวัยรุ่นกับการปรับตัวต่อบทบาทการเป็นมารดาของมารดาวัยรุ่น กลุ่มตัวอย่างเป็นหญิงหลังคลอดที่โรงพยาบาลสรรพสิทธิประสงค์ โรงพยาบาลวารินชำราบและโรงพยาบาลเชิงในจังหวัดอุบลราชธานี จำนวน 100 ราย ศึกษาโดยให้กลุ่มตัวอย่างตอบแบบสอบถามและการเยี่ยมบ้าน ผลการศึกษาพบว่า เจตคติต่อการเลี้ยงดูบุตรมีความสัมพันธ์ทางบวกกับการปรับตัวต่อบทบาทการเป็นมารดาของมารดาวัยรุ่น อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ

p - value <0.001 ($r=0.6260$)

การสนับสนุนจากมารดาของมารดาวัยรุ่นมีความสัมพันธ์ทางบวกกับการปรับตัวต่อบทบาทการเป็นมารดาของวัยรุ่นอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ p - value <0.001 ($r=0.5750$) เจตคติต่อการเลี้ยงดูบุตร สนับสนุนจากมารดาของมารดาวัยรุ่นสามารถทำนายการปรับตัวต่อบทบาทการเป็นมารดาของมารดาวัยรุ่นได้ร้อยละ 53.5

ศรีสมร ภูมณสกุล (2000) ศึกษารูปแบบเชิงโครงสร้างของการดำรงบทบาทมารดาในมารดาครรภ์แรกที่ทำงาน การศึกษาครั้งนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อทดสอบความสัมพันธ์เชิงสาเหตุและผล ระหว่างตัวแปร 6 ตัว ที่พัฒนาจากทฤษฎีการดำรงบทบาทของเมอร์เซอร์ อันได้แก่ ลักษณะงาน สัมพันธภาพสมรส การสนับสนุนทางสังคม ความรู้สึกมีคุณค่าในตนเอง คุณลักษณะบุตร และการดำรงบทบาทมารดา กลุ่มตัวอย่างเป็นมารดาครรภ์แรกจำนวน 390 ราย ที่พักอาศัยอยู่ในโรงพยาบาลของรัฐในเขตกรุงเทพมหานคร เก็บข้อมูลภายใน 5 เดือนหลังคลอด ผลการศึกษาพบว่า ปัจจัยที่มีอิทธิพลโดยตรงต่อการดำรงบทบาทมารดา ได้แก่ ความรู้สึกมีคุณค่าในตนเอง ($\beta = 1.89$, $p < 0.05$) และคุณลักษณะบุตร ($\beta = .81$, $p < 0.05$) ส่วนปัจจัยที่มีอิทธิพลโดยตรงต่อคุณลักษณะบุตรก็คือ ลักษณะงาน ($\beta = .95$, $p < 0.05$) สัมพันธภาพสมรส ($\beta = .18$, $p < 0.05$) และการสนับสนุนทางสังคม ($\beta = .80$, $p < 0.05$) นอกจากนี้สัมพันธภาพสมรส และการสนับสนุนทางสังคมยังมีอิทธิพลโดยตรงในทางบวกต่อความรู้สึกมีคุณค่าในตนเอง ($\beta = .17$, $p < 0.05$ และ $\beta = .81$, $p < 0.05$ ตามลำดับ) และโมเดลดังกล่าวสามารถอธิบายความแปรปรวนของการดำรงบทบาทมารดาได้ร้อยละ 58

จากการศึกษาวรรณกรรมและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องทั้งหมด สรุปได้ว่ามารดาวัยรุ่นมีความยากลำบากในการแสดงบทบาทการเป็นมารดาและดำรงบทบาทมารดาในระยะหลังคลอดมากกว่ามารดาปกติทั่วไปเนื่องจากมารดาวัยรุ่นยังไม่มีวุฒิภาวะดีพอที่จะรับบทบาทการเป็นมารดาขาดประสบการณ์ และขาดความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับการกระทำบทบาทมารดาจึงทำให้มีปัญหาในการแสดงและดำรงบทบาทมารดาในระยะหลังคลอด ซึ่งการดำรงบทบาทมารดาตามแนวคิดของเมอร์เซอร์ ได้แก่ การสนับสนุนจากสามี การสนับสนุนจากครอบครัว และปัจจัยส่วนบุคคลบางประการ ได้แก่ รายได้ครอบครัว ลักษณะครอบครัวและประสบการณ์เลี้ยงเด็ก ที่มีอิทธิพลต่อผลลัพธ์การปรับตัว คือ การดำรงบทบาทมารดา ผู้วิจัยจึงสนใจที่จะศึกษาว่ามารดาวัยรุ่นมีการแสดงและดำรงบทบาทการเป็นมารดาในระยะหลังคลอดเป็นอย่างไร เพื่อจะได้เป็นข้อมูลพื้นฐานในการส่งเสริมให้มารดาวัยรุ่นสามารถดำรงบทบาทการเป็นมารดาได้